

FARKAS CSABA PHD

*fcsaba55@gmail.com*tudományos munkatárs ((ELKH-PTE-ELTE Középkori magyar egyházi archontológia
1000–1387 kutatócsoport)

Az egri püspökök és a tizedek a 13–14. században*

Bishops of Eger and tithe in the 13-14th century

ABSTRACT

In my study I examine the tithing affairs of the bishops of Eger with a special focus on the 13th and 14th centuries. Furthermore I try to collect the early references of tithes. This analysis includes a detailed examination of the royal privileges from 1261 and 1271. In addition I investigate donations and leases related to tithes. The discussion of the tithing collectors (*decimatores*) sheds light on the administration of these special incomes. The question of tithing quarters (known as *quarta decimales*) is explored only in those cases when bishops of Eger had interested. The second part of my study examines the jurisdictional disputes and trials about tithe. There were many conflicts involving bishops, particularly local nobility, monks and the chapter of Eger. The large number of surviving sources allows for an examination of all these.

KEYWORDS

Medieval Church History, Medieval Bishops, 13th century, 14th century, tithing, tithe, Diocese of Eger

DOI 10.14232/belv.2024.2.2

<https://doi.org/10.14232/belv.2024.2.2>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Farkas Csaba (2024): Az egri püspökök és a tizedek a 13–14. században. *Belvedere Meridionale* vol. 36. no. 2. pp 5–26.

* Jelen tanulmány az ELKH-PTE-ELTE Középkori Magyar Egyházi Archontológia (1000–1387) Kutatócsoport (azonosító szám: 1421707) keretében készült el.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A középkor folyamán a püspökök fő bevételi forrása a tized volt.² Ennek nagysága ugyanakkor nem kis részben függött az egyházmegye kiterjedéséről, lakosságától, földjének termékenységtől és a sort hosszan folytathatnánk. A Magyar Királyság egyik legnagyobb kiterjedésű egyházmegyéje az egri volt (az 1332–1337 között készült pápai tizedjegyzék 800 plébániát sorolt ide, ami a korabeli ország egyházainak negyedét teszi ki), püspökét így joggal sorolhatjuk a leggazdagabb főpapok közé, hiszen a 14. század végére dézsmával tartoztak neki az Alföld szívéből a Keleti-Kárpátokig.³

A tekintélyes jövedelemforrás már önmagában is magyarázattal szolgál a történeti kutatás érdeklődésére,⁴ ugyanakkor teljes körű feldolgozása továbbra is a hazai medievisztika adóssága. Munkám sem vállalkozhat többre, mint szigorúan Eger főpásztorainak dézsmaügyeire, még akkor is, ha ez már alapvetően magában hordozza további kérdések, kutatások szükségességét. Céлом azonban, hogy a lehető legtöbb oldalról körül járva a kérdést, általános, akár további egyházmegyék kutatása során hasznosítható részproblémákra, észrevételekre hívjam fel a figyelmet. Alapvetően az egri püspökség alapításának pillanatától vettem fel a kutatás fonalát, viszont a felhasználható források jószerivel a 13. századtól tesznek lehetővé behatóbb elemzést. Vizsgálatom felső időhatárát a 14. század legvége jelzi. Ennek szellemében a tizedek adományozása, cseréi, bérlései külön is helyet kaptak, miként a dézsmaszedők és az adminisztráció kérdése is. Érintőlegesen kitérek a püspökökhöz köthető kápolnatizedekre avagy tizednegyedekre, majd a különféle joghatósági kérdések, perek mentén mutatom be a dézsma Egerbe vezető rögs útját.

AZ EGRİ PÜSPÖKSÉG LEGKORÁBBI TIZEDEI

Az egri püspökség korai dézsmáiról jószerivel semmit sem tudunk, közvetett forrásokat kell felhasználnunk. Bizonyos, hogy a püspökség területén, alapításától kezdődően beszedték a tizedet, miként azt I. (Szent) István király törvényei elrendelték.⁵ A krónikahagyomány a két po-

² A történeti kutatás ezt a jövedelmek közel 2/3-ának tekinti. A pécsi püspökség esetében ld. FEDELES 2009. 443. Közel hasonló eredményeket láthatunk a 15. század végi esztergomi érsekség esetében: FÜGEDI 1981. 123.

³ A késő középkori egri püspökség tizedügyei kapcsán az utókorra maradt, Bakóc Tamás és Estei Hippolit püspökségéhez köthető számadáskönyvek világosítanak fel. Ld. BAKÓCS-KÓDEX ill. ESTEI. A Bakóc-kori dézsmaügyekre ld. KEREZSY 1910. 14–18., 22–24., 74–79. A püspökség tizedügyeire ld. KOVÁCS 1987. 146–151.; KRISTÓF 2019. 221–236. A püspökség 14. századi határaihoz ld. KMTL 184–185.

⁴ Összefoglalóan: F. ROMHÁNYI 2006. 199–200. Továbbá: ILA 1940–1941. 223–249., MÁLYUSZ 2007. 17–22. SOLYMOSI 2009. 313–321., C. TÓTH 2015. (sasadi tizedper 1452–1465 közötti része), LADOS 2020. (korai tizedszedők). Intézményenként ld. JAKUBOVICH 1926. (Várad), FÜGEDI 1981. (15. század végi esztergomi érsekség), HEGYI 2010. 285–297., HEGYI 2021. (Erdély), C. TÓTH – LAKATOS – MIRÓ 2014. 163–178. (pozsonyi prépost és káptalan 1424. évi vizsgálata).

⁵ A II. törvénykönyvben ld. ÁKÍF 76.

gánylázadás kitörésének egyik gyújtópontjaként említi ezt az adónemet,⁶ melynek behajtásában nélkülözhetetlen szerepe volt a királyi vármegyei szervezet apparátusának. Az ispáni székhelyről osztották tovább a dézsma egy részét a megyéspüspöknek és huszad része (*vicesima*) a királyt illette. Egerben nincs régészeti nyoma erődítéseknek, így kezdetekben ez az Abák központi udvarházát, vagy a borsodi ispáni várat is jelenthette. Beszédes, hogy 1046-ban az egyházmegye területén, az abaúji várban gyülekeztek a Vazul-fiak többnyire pogány érzelmű hívei.⁷ Ugyancsak a püspökség területén Szabolcsban tartott zsinatot I. (Szent) László király. A tized-kérdés az ország egészét érintő probléma volt, amelyet jól tükröznek a 13. századi királyi rendelkezések, törvények is (pl. 1231: 6. tc.; 1291: 24. tc.).⁸

Martirius esztergomi érsek, aki korábban egri püspök volt, 1150-ben 70 falu dézsmáját adta kanonokjainak.⁹ Egerben hasonló intézkedéséről nem maradt fenn adat, melynek oka abban kereshető, hogy itt ez a kérdés még nem okozott problémát. A püspöki birtokokon ugyanakkor már a 11–12. század folyamán megindulhatott a saját apparátusra épülő dézsmafedés, annak megszervezése, adminisztrációja. Önállóságát a 13. század folyamán a királyi vármegyeszervezet felbomlása segítette. Hasonlóan fontos szerep jutott a familiaritás elterjedésének.

Az egri püspökökhöz köthető első adatunk a tizedről az 1184. évi uralkodói jövedelemjegyzékben található. Ez a királyi tizedből a püspököt illető részt tüntette fel. Esetünkben ez a főpapi hierarchiában a második helyet elérő 3000 márkát tett ki, de az esztergomi érsek mellett feltűnő összeg ennek a duplájára rúgott.¹⁰ Forrásaink azonban a 13. századtól szaporodnak meg, különösen Kilit püspökségének éveiben (1224–45). Ezek, miként azt lentebb látni fogjuk, tizedadományok.

Hosszú múltja ellenére az egyházmegye úgy lépte át a 13. század küszöbét, hogy határai több irányban sem tisztázódtak, ráadásul nagyarányú társadalmi és népességbéli változások (tatárjárás demográfiai hatásai, kunok és jászok betelepülése, északi területek benépesülése, stb.) következtek be az évszázad folyamán. A tatárjárás kataklizmaszerűen befolyásolta a püspökség jövőjét. Az Árpádok uralkodásának utolsó három évtizede szintén jelentős változásokat hozott, amelyek az egykori kiváltságok királyi megerősítését követelték meg. Ennek tudható be, hogy Lampert püspök (1245–75), a szent királyok adományainak elfogadásával két alkalommal (1261, 1271) sikeresen biztosította egyháza jogait, többek között a tizedre vonatkozóan is.

A PÜSPÖK TIZEDEI AZ 1261. ÉS 1271. ÉVI PRIVILÉGIUMOK TÜKRÉBEN

A IV. Béla és V. István királyok által adott 1261. és 1271. évi privilégiumok¹¹ az egri egyház, voltaképpen a püspökség kiváltságainak és birtokainak jogforrásaivá váltak. Alapját a szent királyok (István és László) adományaira hivatkozva fogadták el az uralkodók, utóbbi mellett

⁶ KK 55. (82. cap.). A lázadók célpontjai a püspökök, papok, valamint a tizedszedők voltak.

⁷ KK 54. (82. cap.)

⁸ A vonatkozó részekre ld ODRH

⁹ ZSOLDOS 2011. 80., 87.

¹⁰ Írott források (1116–1205). 283.

¹¹ Az 1261.évi kiváltságlevélre ld. Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei levéltárban 23–29. Az 1271. évre ld. Uo. 34–38.

ráadásul 25 egyházmegyei idősebb nemes is tanúskodott. Azt tudjuk, hogy már Kilit püspök kérte, valamikor 1244–45 körül egyháza kiváltságainak írásba foglalását, amelyet IV. Béla teljesített is.¹² A főpásztor 1245-ben bekövetkezett halálakor egy általa a nemességbe emelt kondicionáriusa, Sibus fia Sámuel azonban ezt a kiváltságlevelet elégette, majd rutén földre menekült. Hogy miért várt Kilit utódja, András több mint másfél évtizedet püspöksége jogainak írásba foglalására, a korabeli forrásokból nem kapunk választ. Az 1261-ben kiadott kiváltságlevél, amely tíz évvel később uralkodói megerősítést nyert, illetve egy másik, attól különböző privilégium, az 1271. évi fontos támpontjaink az egri püspökök dézsmáinak vizsgálatakor. A két eltérő irat összehasonlítása ebbe enged betekintést.

Elmondható, hogy az 1261-es levél inkább a püspöki birtokokat veszi számba, de a dézsmával kapcsolatban is tesz megjegyzéseket. Ezzel szemben az 1271-es privilégium kifejezetten a kiváltságokat gyűjti össze.¹³ Több ponton azonban egyezést mutatnak, így egyszerre tesznek említést a püspök tizedszedői mellett a káptalan dézsmásairól és a tized csűrökben történő kirovásáról, majd behajtásáról. A társadalom bizonyos csoportjainak tizedkötelezettségeiben sem látunk eltéréseket, sőt a kategóriák is hasonlóak (gabona nélküli egész telkesek, nemesek, nős szolgák, valamint *inquilinus*-ok, stb.).

Az eltérések így hol kisebbek, hol nagyobbak. A tizedszedőknek az 1271-es diploma elrendeli, hogy az asztagba rakott termény minden neméből kötelesek behajtani a tizedet, a másik kiváltságlevél ezt külön nem írja le. Míg minden kepe után egy pondus finom ezüst vagy azzal egyenértékű pénz megfizetését írta elő IV. Béla, addig V. István ezt tovább részletezi. A kepe itt gabonakereszt, a vámolás alá eső részt pedig egy budai súlymérték szerint mért finom ezüsttel vagy az ezzel egyenértékű pénzzel lehet megfizetni. Máshol is feltűnő az 1271-es irat kiegészítő jellege. Így az egri egyházmegye területén, a szent királyok óta szokásban volt, hogy a vámok tizedét a püspök kapta meg. V. István ugyan nem hivatkozik elődjére, de leírja azt a tíz megyét, amelyekre voltaképpen kiterjed a *diocesis*. A bortized kapcsán 1261-ben teljes dézsmamegfizetéséről olvashatunk, a másik irat ezt tovább részletezi, hiszen megadja, hogy minden megyében a tizedszedők róják ki és hajtsák be, a régi és ültetendő szőlők után is. Zaránd esetében azonban kikötik, hogy ott csak a püspököt illeti a dézsmabor, igaz, annak tizedével a királyi párnak, mint kegyúrnak tartozik. Ugyancsak a kegyúri jogokra hivatkozva emlegetik a püspöki dézsmamegfizetését (*decime decimarum*) 1271-ben a királynéi birtokok (Vizsoly, Gönc) és azok környéke, valamint a Gyöngyöstől nyugatra az egyházmegye határáig elterülő részokről származó borok kapcsán. A rendelkezés szerint ezeket az uralkodó pincéjébe (*cellario regio*) kellett beszolgáltatni.

Egyes részletek azonban teljesen hiányoznak a IV. Béla által kiadott oklevélből. Többek között a természetben szedett tizedek elengedésének tilalma is ide tartozik. Ugyancsak nem találkozzunk a tyúkok, libák, csikók után szedett tizeddel sem. Utóbbi ráadásul a püspök a trónörökösnek volt köteles összegyűjteni és csak harmadát vehette igénybe. Többlet információ az is, mely azt rendeli el, hogy bármiféle egyezés, engedmény kizárásával a tizedszedők a dézsmát Szent István király napjáig (augusztus 20.) kötelesek kimérni.

Az idősebb uralkodó oklevelében többlet információnak minősíthetjük az Ugocsa és Bereg kapcsán olvasottakat. A minden kepe után fizetendő dézsmamegfizetésének határidejét Szent

¹² Erre történik hivatkozás az 1271. évi kiváltságlevélben. Ld. Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei levéltárban 35.

¹³ V. István 1271-ben két privilégiumot is kiállított az egri püspökség részére. Az egyik, az egyház kiváltságait veszi sorra és eltér a IV. Béla-féle 1261-es levéltől. A másik viszont az 1261. évi privilégium szó szerinti átírása, tartalmilag új elemeket nem tartalmaz.

Márton ünnepén (november 11.) határozza meg, a vonakodókat a megyésispán bírságával rendelte fenyeíteni és mindössze két hetet hagyott számukra. Az 1261-es diploma külön említi a kisebb tizedeket (*decimales minutas* ti. bab- és borsófélék, kender, köles), amely azt mutatja, hogy az egyházmegyében már a 13. században megkülönböztették a dézsmák fajtáit.¹⁴ Fontos különbség, igaz a két privilégium ebben eltér, az, hogy IV. Béla oklevele felsorolja a püspökség birtokait, amelyek között témánk szempontjából különösen feltűnő Dézsmásszikszo helység elnevezése. Ez akár arra is utalhat, hogy jelentős, a püspökség tizedét érintő tevékenység zajlott itt.

A két kiváltságlevélben jelentős jogforrásként hivatkoznak Szent István és László királyok adományaira. Ezek valóságalapját más források hiányában nehéz ellenőrizni és joggal merülhet fel kétely abban a kérdésben, hogy mennyiben származnak egyes rendelkezések valóban a szent királyoktól. A birtokadományok emléke elevenen élhetett, akár a tized begyűjtésének menete is, habár az újabb kutatások is rávilágítottak arra, hogy magát az adónemet és a vele kapcsolatos folyamatokat sem szabad több évszázadon keresztül változatlanak vélnünk.¹⁵ A két privilégium ugyanakkor kitűnően reprezentálja, hogy a 13. század utolsó harmadában az egri püspökök miként, vagy inkább óhajtottak vélekedni az őket illető tizedről.

TIZEDADOMÁNYOK

A dézsmaadományok első kedvezményezettjeinek a káptalant tekinthetjük, mivel egyes, kellő bizonyossággal alá nem támasztható adatok szerint Katapán püspök (1198–1217)¹⁶ a szepesi plébánia dézsmáját adományozta a kanonokoknak, amelyet aztán utódja, Tamás (1217–24) is megerősített.¹⁷ A püspök egy másik rendelkezését III. Honorius pápa szentesítette. A szükségét szenvedő káptalan ekkor tett szert a később még sok vitának alapul szolgáló szerencsi plébánia tizedére.¹⁸ Szintén Katapán adományozta, későbbi pápai megerősítéssel, az újonnan alapított leleszi premonstreieknek az ottani plébánia tizednegyedét és az egyház pincéjének tizedeit.¹⁹

A másik nagyobb tizedadomány Kilit püspök (1224–45) nevéhez köthető, aki 1232-ben, a nemzetsége törzsterületén megalapított bélháromkúti kolostornak tíz falvat, három halastavat és az egri egyházat innen illető tizedeket adta a cisztercieknek.²⁰ Ezt 1245 után Lampert (1245–75) lefoglalhatta, mert a szerzetesek IV. Ince pápa védelmét kérték többek között tizedbevételeik miatt.²¹ Adománnyal azonban nem minden esetben járt dézsmá is. Dörögdi Miklós püspök (1330–61) adománylevele a felnémeti pálos kolostor 1347. évi alapításakor megemlékezik arról,

¹⁴ FEDELES 2009. 443. A kisebb tizedek közé sorolták az 1261-ben említett veteményesek mellett, a méh és az aprómarha után fizetett adókat. Gabona, bor utániak voltak a *maiores decimae*. Ezzel szemben Fügedi területi értelemben használta a fogalmakat: FÜGEDI 1981. 145–146. A kérdésre ld. még: C. TÓTH – LAKATOS – MIKÓ 2014. 163.

¹⁵ HEGYI 2021. 228.

¹⁶ Az Árpád- és Anjou-kori egri püspökök archontológiájára ld. ZSOLDOS 2011. 87–88. ill. ENGEL 1996. I. 68.

¹⁷ NOVÁKY 1907. 76. utána ld. SUGÁR 1984. 66. A püspök oklevele nem maradt fenn, más forrásból sem értesülünk erről az adománnyról.

¹⁸ 1217. márc. 9.: MVHH I. 9. sz.

¹⁹ 1217. márc. 17.: MVHH I. 10. sz. (quartam decimarum parrochie ecclesie vestre ac decimas horrei eiusdem ecclesie)

²⁰ Az egyházmegye tizedjeinek 1/50 részeként megadva: SUGÁR 1984. 71.

²¹ SUGÁR 1984. 77. ill. uo. 10. jz.

hogy a szerzetesek földeket, szőlőket és malmokat is kaptak,²² tizedek nem szerepelnek. Az eredeti irat eltűnése nem lehet magyarázat a dézsmák elhagyására, egyszerűen arról van szó, hogy egyházi intézmények alapítása (oltárok, plébániák) nem feltétlenül jelentette tizedek lekötését.

A 13. század derekától püspökeink mintha ódzkodnának dézsmáik elajándékozásától. Ez a tendencia 1330 körül vett változást és ismét a szerzetesek lettek legnagyobb nyertesei. Kilit bélháromkúti adományát Telegdi Csanád püspöksége (1322–30) utolsó évében erősítette meg.²³ Szécsényi Mihály (1363–77), fenntartását elősegítendő, a dunajeci karthauzi kolostornak kedvezett azzal, hogy az abaúji Szikszón fekvő Magyarhegyen két szőlő után tizedmentességet biztosított. A püspök előírása szerint évente fel kellett mutatniuk a privilégiumot előtte vagy a tizedszedők előtt.²⁴ Közvetve dézsmaadomány vidéki egyházat is támogathatott. Két királyi adományból nyert erdőben alapított falvakat Szepesi Jakab, ahol templomokat is emelt. Szécsényi püspök az egyházmegye határán lévő egyházakat támogatandó, a falvak dézsmáit átengedte az igazgatóknak, megszabva, hogy évente egy budai márkát tartoznak fizetni számára.²⁵

Fontos adalékokkal szolgál témánk szempontjából a püspöki birtokok vizsgálata. A tatárjárást követően a világi birtokrendszer átalakulásával párhuzamosan a főpapság is javai gyarapítására, területi koncentrációjára törekedett. Az egri püspökök előnnyel indultak, mert a szent királyoktól eredeztetett földjeik egy jelentős része az Eger-völgyében terült el. Birtokokért Eger főpásztorai is készek voltak tizedektől megválni. Lampert így IV. Bélával kötött egyezsége (1248) szerint Sáros, Eperjes és másik 15 falu dézsmájáért megszerezte a borsodi Cserép, a szabolcsi Csege falvakat, *Kyskampnath* földet, de a poroszlói vám 1/3-a, egy udvarház és egy dési sóakna is kezére jutott. A király ráadásul az egyházmegye területén várépítést is engedélyezett számára.²⁶ Fontos azonban kiemelnünk, hogy azok a világiak, akik hasonló módon jutottak tizedjövedelemhez, azok csupán a bevételeket szerezték így meg, jog szerint a dézsma tulajdonosai nem válhattak, mivel azok csak egyházi személyek, testületek lehettek.²⁷

Telegdi és Szécsényi püspökök hasonló megfontolásokból követték ezt a gyakorlatot. A mislyei prépost 1325-ben az egyébként a püspökséghez tartozó Hidvéghöz közeli Keremet adta át a főpásztornak, míg ezt Telegdi öt helység összes tizedével viszonzta. Ebből minden évben Szent Lukács evangélista ünnepén (október 18.) két budai márka megfizetését írta elő, valamint kikötötte, hogy a prépost más jószágai után teljes tizedet tartozik megadni.²⁸

A püspök saját kanonokjaival is üzletbe bocsátkozott, tizedviszályok ide, vagy oda. A káptalan a Ruszkaról évente befolyó többféle dézsmát (bor, gabona, méh, gödölye és bárány) szerezte meg, Göncről csak a bortizedet. Szécsényi Mihály ezekért a püspöki vár fenntartásához szükséges Demjént (Heves), valamint az Eger-folyón lévő egyik malmot nyerte el. Utóbbi

²² 1347: ANJOU-OKLT. XXXI. 1191. sz. (A későbbiekben a megjelölt források esetében a teljes, vagy regeszta kiadásban is megjelent kötetekre hivatkozom. Abban az esetben, ha erre nincs lehetőség, úgy az oklevelek DL-DF számát közlöm. Az Anjou-kori Oklevéltár feltüntetett regesztaaszámai nyomán a DL-DF jelzetek ugyancsak visszakereshetők.).

²³ 1330. márc. 4.: ANJOU-OKLT. XIV. 118. sz.

²⁴ 1367. okt. 6.: ANJOU-OKLT. LI. 674. sz.

²⁵ 1372. aug. 12.: MVHH II. 238. sz. A két birtokon (Feketekooch, Zepineczec) Szent Dorottya és Katalin tiszteletére emeltek egyházat.

²⁶ 1248. febr. 24.: DF 210 758. Ezt I. Károly 1326. febr. 18-án erősítette meg, ld. ANJOU-OKLT. X. 62. sz.

²⁷ HEGYI 2021. 187. A *liber decima* esetén ld. Uo. 197.

²⁸ 1325: ANJOU-OKLT. IX. 585. sz. Az iratban Keren, ld. Csánki 1890. 352. Az átengedett helységek, Abaújban: Balogd, Egyházás- és Felmislye (Mislye) Uo. 203., 213. Sárosban: Boroszló, Mérk, uo. 291., 304.

még Dörögdi püspök kaparintotta meg és rendelte az általa alapított Szent Mária Magdolna-oltár fenntartására. Utódja 1363-ban egyezséggel törvényesen szerezte ezt meg, és adta ő is az oltárnak.²⁹

A dézsmák ily módon történő átengedése egy tervezett stratégiára utal, amelyben a tized egy lényeges eszköz volt a világi hatalom kiterjesztéséhez.

TIZEDEK BÉRLÉSE

A birtok- és tizedcseréknél láthattuk, hogy a javak koncentrációja milyen fontos szempont volt a mindenkori püspökök számára. A dézsmák bérbe adásával³⁰ birtokhoz ugyan nem, de biztos jövedelemhez jutottak. Nagy előnye lehetett, hogy az egyházmegye adminisztrációját sem terhelték túl. Minden bizonnyal ez a megfontolás vezette Mihály püspököt is, amikor 1367 végén a Cudarokkal kötött üzletet.³¹ A főpásztor szerint az egri egyházmegye bizonyos részein akadozott a tized beszedése, egyrészt a határvidéki szakadárak, pogány rítusú népek, másrészt a nagy távolság miatt. A problémás terület az ország peremvidéke, a Kárpátok térsége lehetett, ahol a keleti rítust követő ruténok, valamint a régióban ekkor feltűnő románok jelenlétével számolhatunk. A terület egyházigazgatása komoly kihívás elé állította Eger főpásztorait. A 11–12. században nagyrészt lakatlan gyeptüveket a 14. század végéig kismértékben katolizálódott. Ékes bizonyítékot nyújt erről a térség főesperességében lévő plébániákat jegyző pápai tizedjegyzék. Nem tudjuk, kikre gondolhatott Szécsényi püspök a pogány népek alatt. Mivel elbeszélése a Kárpátok vidékére vonatkozik, az ekkor még ide sorolható – és egyébként tizedmentességet élvező jászokra és kunokra³² nem vonatkozhatnak a kijelentések. A földrajzi adottságok, a távolság, az ortodox lakosság ellenállása megnehezítette a dézsmák hatékony és jövedelmező behajtását. A püspök ezért a végeken álló makovicai vár és Kurima(mező) birtok³³ területéről származó tizedeket bérbe adta évi 200 forint ellenében Cudar Péter pohárnokmesternek és fivéreinek. A terület nemrégiben bekövetkezett benépesülését jelzi, hogy a püspök a kisebb és nagyobb tizedek beszedését olyan helyeken engedélyezte, ahol korábban vadállatokkal teli erdők voltak.

Az egyházmegye periferáiról származó tizedek bérbeadása régi múltra tekint vissza. A szeptemberi káptalan 1329-ben azért tiltakozott,³⁴ mert Csanád püspök a tárcai, lubló és palocsai egyházak dézsmáit világiakkal foglalta el. A kanonokokat ért 50 márkányi káreset háttérben az állhatott, hogy a püspök bérbe adta a szóban forgó körzetek tizedeit. A bevallott, nyilván felkerekített kárösszeg a bérleti összeggel lehet közel azonos. A névtelenül említett világiak minden bizonnyal helyi birtokos nemesek lehettek.

A tizedek beszedéséért a világiak és egyháziak közül is kikerülő tizedszedők feleltek. A kérdésre lentebb még bővebben kitérünk, de érdemes a bérlés miatt itt elidőznünk. Szentgyörgyi Jakab az újvárosi és füzéraljai tizedek kezelőjeként (*administrator*) tűnik fel 1382–83

²⁹ 1363. ápr. 12.: ANJOU-OKLT. XLVII. 169. sz.

³⁰ GULYÁS 2012. 168.

³¹ 1367. dec. 1.: ANJOU-OKLT. LI. 799-800. sz.

³² GYÖRFFY 1990. 289.

³³ NÓGRÁDY 2022. 368., 402.

³⁴ 1329. aug. 24.: ANJOU-OKLT. XIII. 475. sz.

fordulóján. Cudar Imre püspök két nyugtája alapján elmondhatjuk, hogy a püspök szolgálatában álló familiárisoként vehette bérbe a felsorolt dézsmákat.

Az egyháziak bérleményei kapcsán találkozunk testületekkel és személyekkel is. A váci káptalan előtt az egri prépost és társai tiltakoztak a bérleti szerződést semmibe vevő Telegdi ellen, aki az éves 150 márka ezüst ellenére több tizedet is kisajátított.³⁵ A Vácott ekkor jelen lévő Miklós olvasókanonok miatt húga, Kata 1345-ben azért jelent meg az egri káptalan előtt, mert elbeszélése szerint Újvár és Sáros kerületek tizedeit néhai bátyja Dörögditől hol bérbe véve, hol püspöki megbízottként kezelve, több évre visszamenőleg adósa maradt az egyháznak. Az asszony és gyermekei ezért Borsod megyei birtokukat, mintegy végtörlesztésképpen átadták a püspöknek.³⁶

A források alapján a bérlők leggyakrabban évente fizetettek a püspöknek. A Cudarok Szent Miklós napján (dec. 6.) törlesztettek, de részletfizetésre utalnak a Szentgyörgyi Jakab részére kiállított püspöki nyugták is, aki Szent Tamás apostol ünnepén (dec. 21.) fizetett.³⁷ A bérlet kifizetését a püspök oklevelével igazolta, de például Szentgyörgyi, a későbbi kellemetlenségek elkerülése végett, az egri káptalannal is átíratott.³⁸ Ugyancsak a káptalan kiadványából értesülünk Miklós olvasókanonok bérletéről is.³⁹ Az egri káptalannak, egyrészt, mint hiteleshelynek, másrészt, mint érdekelt félnek, fontos szerepe jutott ezeknek a tizedügyleteknek lebonyolításában, igazolásában.

A bérletek mindig meghatározott időre szóltak. Az egri káptalannak a sárosaljai falvak után IV. Béla évente fizetett. Mihály püspök és a Cudarok egyezsége hasonlóságot mutat ezzel, hiszen előírta, hogy élethossziglan maradjon érvényben, vagyis a szerződő felek haláláig szólt.⁴⁰ A bérletek azonban több évre is megkötettek: Miklós olvasókanonok tartozásai elmaradt évek után tornyosultak fel. Szentgyörgyi nyugtái ellenben arra mutatnak, hogy éves tartozását igyekezett megfizetni minél hamarabb, több éves bérlet esetében ezzel kevésbé sietett volna. Az egri püspök szolgálatában a tizedszedőket a beszedett dézsmából egy adott rész illette meg, melyet fizetségnek tekinthetünk. Hasonlóra gyanakodhatunk, igaz nem bérlet címén, a püspök udvartartását alkotó familiárisok juttatásai kapcsán is. Szécsényi Mihály 1371-ben több levélben fordult János leleszi préposthoz, akit az Egerben tartandó egyházmegyei zsinaton való részvétel mellett⁴¹ pénzügyi okokból is felkeresett.⁴² Kérte, hogy a birtokai után az idei évre vonatkozó 100 forint értékű, a forrásban Tisza-Bodrog-közi, voltaképpen a bodrogi tizedet utalják ki embere, Dalmadi Gergely mester részére, vagy készpénzben, vagy aranyban. Gergely ugyanis a király előző hadjárata során nagyobb összeggel sietett segítségére. Az ügy kivételes lehetett és gyors megoldást kívánt, így a bérbe adás mellett eseti költségek fizetésére is kiválóan igénybe vehették a püspökök egyházmegyéjük dézsmáit.

³⁵ 1327. ápr. 24.: ANJOU-OKLT. XI. 162. sz.

³⁶ 1345. febr. 9.: ANJOU-OKLT. XXIX. 94. sz.

³⁷ 1382. dec. 21.: DF 268 555.; 1383. jan. 6.: DF 268 555.

³⁸ 1383. jan. 6.: DF 268 555.

³⁹ 1345. febr. 9.: ANJOU-OKLT. XXIX. 94. sz.

⁴⁰ 1367. dec. 1.: LI. 799. sz.

⁴¹ 1371. márc. 12.: DF 233 840. A prépostság ekkor az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott: Kovács 2017. 116.

⁴² 1371. júl. 16.: DF 233 825.

A TIZEDSZEDŐK

A tizedszedőkre (*decimatores*) méltán figyelt fel az újabb kutatás.⁴³ Az egri egyházmegyében tevékenységük csak a 14. századtól követhető nyomon. Forrásaink vezérmotívuma népszerütlenségük, amelyek nagy része az egri káptalan panaszaiból ered. 1317-ben Márton püspök (1306–22) és elődjei ellen a vád az volt, hogy embereik a kanonokok birtokait megszállták. A forrásokban rendre megadott, bűnösséggel vádolt hármast csoport (nemes officálisok, képviselők, tizedszedők) tevékenységi köre is jól kirajzolódik, hiszen Újvár, Ung és Borsod területén, a szerencsi kerületben, Sárosalján, a Völgyben követték el túlkapásaikat, de még a messzi délen fekvő Zsombolyban is igazolható jelenlétük.⁴⁴ Az egri káptalan Szent János könyve (*Liber Sancti Johannis*) ugyan betekintést enged a késő középkori állapotokba, de az egri egyházmegye tizedkerületeinek rekonstruálása a 14. századi források alapján csak töredékes lehet.⁴⁵

Az egri kanonokok tíz évvel később Telegdi püspök ellen tettek panaszt. Tizedszedőiről szintén hármast csoportban értekeztek, ti. voltak képviselők, avagy intézők (*procuratores*), tizedszedők, illetve haszonbérletők (*arendatores*). Feltűnő, hogy a helybéli nemesség köréből verbuvált familiárisokról nem esik szó. A konfliktus alapját az adta, hogy a káptalan évi 150 márka ezüst ellenében átvette az Egri-völgy bortizedének harmadát, valamint a gyöngyösi, visontai és patai „főesperességek” egész bordézsmaáját. A püspök familiárisai ráadásul a már 1317-ben is emlegetett újvári, borsodi, ungi és szerencsi kerületekben lévő javaikat és jogaikat is durván megsértették.⁴⁶ Innen tudjuk, hogy Telegdi tizedszedői a patai főesperességben a teljes bortized beszédéséért feleltek. Az már más kérdés, hogy az oklevél említésével ellentétben Gyöngyös és Visonta nem főesperességek, hanem tizedkerületek központjai voltak. A Völgy területe pedig a püspökök külön ispánjának kormányzása alatt állt. Úgy tűnik, a bérlet ellenére a püspök emberei önállósították magukat, és ez vezetett feszültségekhez. Az elkövetők azonban nem csupán a tizedszedők voltak.

Évtizedekkel később, 1358-ban a kanonokok újból panasszal éltek: a tőlük elfoglalt tized után azt követelték, hogy Dörögdi tizedszedői fizessenek kárpótlást. A decimátorok ezek szerint Abaúj és Ung megyékben, valamint a szerencsi és a kis-borsodi körzetekben jártak el jogtalanul.⁴⁷ A követelt elégtételi összegből kiindulva ráadásul hosszú éveken keresztül folyamatosan elkövetett dézsmazedésről beszélhetünk, a káptalan pedig nem a püspököt, hanem kifejezetten annak embereit vádolta meg, és tette felelőssé.

Nem csak az egri káptalan, hanem a városi polgárság tetszését sem nyerték el Dörögdi püspök Sáros megyébe kinevezett tizedszedői, akik Kisszeben és Eperjes lakosaitól jogtalan dézsmákat követeltek. I. (Nagy) Lajos király és Erzsébet anyakirályné parancsában ezeknek a jogtalan cselekedeteknek a befejezésére szólították fel a főpásztort.⁴⁸

Az egyébként egyoldalúan jogtalanságok elkövetésével vádolt püspöki tizedszedők alakja mellett a 14. század második felétől feltűnik a munkáját szoros ellenőrzés mellett gyakorló, de

⁴³ LADOS 2020. 180–200.; HEGYI 2021. 205–207. A 15. század végére vonatkozóan a régebbi kutatás 26 tizedszedőt azonosított az egri püspökség szolgálatában. Ld. KERESZSY 1910. 22–24.

⁴⁴ 1317: ANJOU-OKLT. IV. 680. sz. Az erdélyi tizedkerületek kapcsán ld. HEGYI 2023. A középkori egyházmegyék vonatkozásában ld. Uo. 1–2.

⁴⁵ LIBER SANCTI JOHANNIS XVII.

⁴⁶ 1327. ápr. 24.: ANJOU-OKLT. XI. 162. sz.

⁴⁷ 1356. aug. 27.: ANJOU-OKLT. XL. 509. sz.

⁴⁸ 1359. aug. 22.: DF 228 472., DF 228 473.

névtelen személyzet is. Földrajzi értelemben tevékenységükről több, az egyházmegye északi részéhez köthető ügyet ismerünk. Az imént említett, káptalant érintő 1358-as eset során a püspöki tizedszedőktől nyert kártérítésen túl a kanonokok kérték, hogy a káptalant illető dézsmák szedésének joga kerüljön vissza az ő embereikhez.⁴⁹ Hasonló esettel találkozunk a dunajeci karthauzi kolostor tizedmentessége kapcsán. Ezt Dörögdi közelebről meg nem határozható időpontban élete tartamára biztosította. Utódja, Szécsényi Mihály püspök végül az egri káptalan hozzájárulásával állandósította ezt a kiváltságot, miként arról fentebb bővebben beszámoltam. Utasította ugyanakkor tizedszedőit, hogy ne zaklassák a szerzeteseket, akiknek évente igazolniuk kellett kiváltságukat, vagy a mindenkori püspök, vagy a helyszínre kiszálló decimátorok előtt.⁵⁰ Ezt írta elő Cudar Imre püspök (1378–84) is 1380-ban, mikor elődje kiváltságát megerősítette. Oklevele elején különösen a szikszói tizedszedők figyelmébe ajánlotta rendelkezését,⁵¹ ami nem is csoda, hiszen itt rendelkeztek a jámbor barátok szőlővel a Magyarhegyen.

A tizedszedés módjáról forrásainkban elszórva, leginkább a korabeli Sáros megye területéről értesülünk. A nemrégiben a Tarkóiek támogatásának köszönhetően felállított tárcafői főesperesség tizedeinek beszédéséről 1358-ból van egyedi forrásunk.⁵² Rikolf mester ekkor azzal a kéressel fordult Dörögdi püspökhöz, hogy a kegyurasága alatt álló tarkóaljai egyházat vegye ki a mindenkori főesperes joghatósága alól,⁵³ és tegye plébániává. A püspök ennek eleget is tett, és megszabta az évente 3.5 budai márkára rúgó dézsmák megfizetését. Innen tudjuk, hogy korábban a beszedett tizedet Egerbe szállították, ez pedig a nagy távolság miatt veszélyes volt, valamint körülményessé vált a pénzzel (*cum illa pecunia*) közlekedni. A tizedszedésnek tehát egy régebbi formájával van dolgunk, mely egyidős lehet a tarkói templom alapításával. Arról ugyanakkor nincsenek adataink, hogy a tizedösszeg szállításának logisztikáját miként oldották meg a püspök emberei, de azt szabályozták, hogy miként lesz a jövőben. A dézsmát évente kell átadni a sárosi kerület püspöki tizedszedőjének (*decimatori nostro de districtu Sarus*), a kerület alesperesének jelenlétében. Az alesperest kötelezték, hogy a tized átadásáról minden alkalommal nyugtát állítson ki. (Erről sajnos nem maradt fenn egyetlen iratunk sem.) Az összeget átvevő püspöki tizedszedő pedig ezt a levelet pecsétjével megerősítette. A korábbi gyakorlat kiiktatásával a tarkóiek pénzben befizetett tizedei helyben, a sárosi püspöki tizedszedőnél maradtak.

Tizedszedők elleni erőszakos fellépések elbeszélése is segítségünkre lehet az adó behajtásának módjáról. Így történt ez 1379-ben, mikor az eperjesiek haragjának esett áldozatul Lukács plébános, az egri püspök sárosi tizedszedője (*decimator de Saros*).⁵⁴ Egy, talán a dézsmát szállító szekerét az eperjesi bíró tulajdonította el, más lakosok (*incoles, cives*) pedig a gabona dézsmáján túl más tizedeket is elhurcoltak tőle (*aliam rerum usualium minutarum*).⁵⁵ Ez utóbbi valószínűleg a kisebb tizedekre vonatkozhatott és leginkább az 1261. évi kiváltságlevélben olvasható haszonnövényekre (bab, borsó, köles, stb.) gondolhatunk.

⁴⁹ 1358. aug. 27.: ANJOU-OKLT. XLII. 950. sz.

⁵⁰ 1367. okt. 6.: ANJOU-OKLT.LI. 674. sz.

⁵¹ 1380. jan. 21.: DL 6673.

⁵² 1358. nov. 9.: ANJOU-OKLT.XLII. 1256. sz. Tarkóre és a szóban forgó esetre ld. NÓGRÁDY 2022. 574.

⁵³ Az *exemptio* kérdésére bővebben ld. SZENTIRMAI 2021b. 75–76.

⁵⁴ Együttal az egri székesegyház Szent László király-oltárának igazgatója is volt.

⁵⁵ 1379. nov. 26.: DF 228 494.

A fenti források némi betekintést engednek abba, hogy egy adott régió belül miként és kikkel zajlott a dézsmák behajtása, ugyanakkor szólnunk kell arról is, mikor tizedszedőink nem éppen ebbéli minőségükben jártak el. Történt, hogy 1343-ban Semjéni László 125 garassal maradt adósa, nem tudni miféle szolgálatok nyomán, Jakab papnak, Miklós püspök kancellárjának. A készpénz vagy azzal egyenértékű összeg átvételével Jakab püspöki *famulust*, tizedszedőt, vagy Dávid szabolcsi főesperes *famulusát* bízta meg.⁵⁶ Azt már nem tudjuk meg, hogy vajon a püspöki tizedszedők egyike volt-e az, aki kiszállt a Szabolcs megyei birtokos Semjénihez vagy az ottani főesperes embere hajtotta végre a rendeletet, mindenesetre a *famulus*, aki tizedszedő is volt, nem csupán a dézsmák behajtásáért felelt, hanem más pénzügyi természetű összegeket is felkutatott, amennyiben arra szükség volt.

Az egri egyházmegyében, az általam átnézett forrásokból merítve, nem találtam annak nyomát, hogy a tizedszedők is официálisokkal rendelkeztek volna, mint arra például a nagyszombati tizedek beszédese kapcsán (1362) vannak információink.⁵⁷

A tizedszedők munkájuk során többször lépték át akarva-akaratlanul feladatkörüket. Így a különösebb bonyodalmak nélkül lezajló dézsmaszedésekről forrásaink szinte alig vannak. Dézsmákkal kapcsolatban más szerepkör is hárult rájuk. 1358-ban az egri káptalan tiltakozott, mivel állításuk szerint a püspök emberei elvették tizedeiket. Az ügy tisztázása érdekében a főpásztor a gótikus püspöki palotájába hívta össze a sértetteket és több, név nélkül említett tizedszedőt, ti. olyan idősebb férfiakat, akik egyháziak és világiak is voltak (*seniores viros videlicet ecclesiasticos et laicos*). Forrásunk a püspöki tanácskozás egyes részleteibe enged betekintést, és egyben az ő tevékenységükről is sokat elárul. Egyrészt csak idősebb, és így a viszonyokat régtől ismerő egyháziakat és laikusokat hívtak össze. Utóbbiak helyi nemesek vagy a püspök zalai rokonságából verbuvált familiárisok lehettek. Az imént említett Jakab nem csupán tizedszedője, hanem *famulusa* is volt a püspöknek.⁵⁸ Dörögdi végül elismerte adószedői jogtalanságait, amelyeket feltehetően az idősebbnek mondott, de talán még aktív tizedszedők is elismertek.⁵⁹ Az egyháziak közül kikerülő idősebb dézsmaszedők tanúszkodása végül a kanonokokat igazolta.

A TIZEDNEGYEDEK ÉS AZ EGRI PÜSPÖKÖK

Külön fejezetben kell szólnunk a tizednegyedekre (*quartae decimales*) kérdéséről. Ez a téma ugyanis szorosan kapcsolódik a hazai történeti kutatásban tisztázottnak tekinthető magisztrátusi jog kérdéséhez.⁶⁰ A 13. század folyamán egyes vidéki plébániák eredetileg természetbeni juttatásokból álló jövedelmük egy részével tartoztak a székeskáptalani kanonoknak, mint a valós feladatot el sem látó felettesüknek.⁶¹ Ezek a papoknak visszaosztott tizednegyedek voltak, amelyek később pénzbeli bevételek lettek.⁶²

⁵⁶ 1343. máj. 1.: ANJOU-OKLT. XXVII. 234. sz.

⁵⁷ 1362. nov. 3. u.: ANJOU-OKLT. XLVI. 512. sz.

⁵⁸ 1343. máj. 1.: ANJOU-OKLT. XXVII. 234. sz.

⁵⁹ 1358. aug. 27.: ANJOU-OKLT. XLII. 950. sz / .1356. aug. 27.: ANJOU-OKLT. XL. 509. sz.

⁶⁰ Bővebben ld. RÁCZ 2000. Az egyházi *mortuarium* kérdése kapcsán ld. SOLYMOSI 1987. 549–552.; SOLYMOSI 2011. 30–33.

⁶¹ KARLINSZKY 2016. 68. A társaskáptalanok (Vasvár példáján) újabban ld. THOROCZKAY 2020. 166–167.

⁶² A tizednegyedekkel kapcsolatban ld. RÁCZ 2000. 152–153., 155–156., 159–168., 173., 179. A régebbi szakmunkák közül Bunyitay Vince váradi püspökségre vonatkozó munkáját idézhetjük: BUNYITAY 1883. 263.; SZENTIRMAI 2021a. 15. Az ugocsai főesperes esetében (1347-ben) ld. BUNYITAY 1884. 212.

A *quarta* kapcsán felmerül a kérdés: miről mesélnék forrásaink az egri egyházmegyében, különösen azok, amelyek a püspökökhöz köthetők? A nyomok a 13. századig vezetnek. Ismeretes IV. Béla és Lampert püspök 1248. évi birtok- és tizedcseréje, amely a papokat illetőleg kikötötte a tizednegyed érintetlenségét. A tizedek tulajdonosa azonban időközben megváltozhatott, mert András egri püspök 1275. évi okleveléből arról értesülünk, hogy a király 40 márkát fizetett a káptalannak, és nem a főpásztornak, bizonyos sárosaljai falvak dézsmái után.⁶³ A tulajdonosváltás nem érintette a helyi papok tizednegyedeit. Habár településeket egyik forrás sem említ, azokat a sárosi vár alatti területeken helyezhetjük el.

Legtöbb forrásunk azonban nem hazai, hanem pápai levelekben fordul elő. VI. Kelemen 1347-ben a zempléni *quarta*-k kapcsán elismerte, hogy az a püspök adományozási köréhez tartozik, amelyet világi klerikusok nyertek el örök adományként, beneficiumként.⁶⁴ Ennek ellenére az egyházfők tilalmazhatták a püspököt joga gyakorlásában, miként az imént említett esetben is történt. A püspökök ugyanis, a káptalan hozzájárulásának hangoztatásával, el is adományozták ezeket a részeket. Szécsényi Mihály így adta az ifjú Domokos kanonoknak 4 abaúji egyház negyedét.⁶⁵ Cudar Imre pedig a székesegyház Szent Erzsébet-oltárának Teuton Péter halálával megüresedett igazgatóságát juttatta káplánjának, Pál presbiternek. A *rectoratus* dézsmanegyedéhez, több itt nem részletezett tartozékkal egyetemben, 22 zempléni falu tartozott.⁶⁶

Olyan, a tizednegyedekhez kapcsolódó információval, amelyek az egri püspökökkel hozhatók kapcsolatba, kevés alkalommal találkozunk. Ezek közül egyértelműen feltűnő azon egyházak sora, amelyeket Dörögdi rendelkezése alá kerültek 1330–31 folyamán.⁶⁷ Bővebben azonban nem képezheti vizsgálódásunk tárgyát ez a kérdés. Egyrészt azért sem, mert a szóban forgó egyházak az esztergomi egyházmegyéhez tartoztak, másrészt azért, mert az szorosán kapcsolódik Dörögdinek az érseki székre történt megválasztásához, majd kárpótlásához. Maga ez a kérdés így túlmutatna elemzésünk tárgyán.

Zemplénhez is vezetnek forrásaink, két eltérő esetben. Főesperese, Demeter fia János azért kereste fel bíborosi támogatással a Szentszéket, mert kevésnek vélte itteni bevételeit, ezért kettő vagy három kápolna dézsmanegyedét óhajtotta. A pápa üresedéshez kötötte a kérést, valamint 30 márka összegben maximalta a juttatást.⁶⁸ Később, mint láttuk, Pál püspöki káplán nyerte el a székesegyházi oltárigazgatósággal több zempléni helység *quarta*-it.⁶⁹

Abaujban három esetet találtam. Egyikük rávilágít arra, hogy a negyedek mindennapi sorsába a püspökök nem szóltak bele. Mikor 1363-ban két kanonok között vita támadt 9 plébánia és azok leányegyházai miatt, a káptalan és nem a püspök közvetítésével született megállapodás

⁶³ 1275: DF 209 900. A szóban forgó összeg nem a püspököt illette vö. SUGÁR 1984. 82.

⁶⁴ 1347. szept. 14.: ANJOU-OKLT. XXXI. 857. sz. (Abaujban: *in perpetuum beneficium*). 1347. szept. 16.: ANJOU-OKLT. XXXI. 871. sz. (Zemplén). XXII. János pápa engedélye Dörögdi Miklósnak az esztergomi egyházmegye területén (liptói, turóci, várkonyi és rimai kápolnák után) (elnevezése: capelle seu quarte decimales vulgariter nuncupantur): 1330. nov. 28.: ANJOU-OKLT. XIV. 594. sz. Hasonló fogalommal találkozunk szintén esztergomi egyházmegyei javadalmak szabad adományozása kapcsán: 1331. jan. 5.: ANJOU-OKLT. XXXI. 857. sz. (magistratus capellarum/quarte decimales). Ez utóbbi esetében az adományozási jog nincs megkérdőjelezve, üresedés esetén viszont a jövedelmekre igényt tartott a Szentszék.

⁶⁵ 1374. ápr. 13.: DF 210 714.

⁶⁶ 1382. aug. 28.: DF 209 949.

⁶⁷ 1330. nov. 28.: ANJOU-OKLT. XIV. 594. sz. ill. 1331. jan. 5.: ANJOU-OKLT. XXXI. 857. sz.

⁶⁸ 1347. szept. 16.: ANJOU-OKLT. XXXI. 871. sz.

⁶⁹ DF 209 949.

a magisztrális negyedek ügyében. A felek kettéosztották a javakat, de a *quarta*-k összetartozásáról nem mondtak le: egymás halálához kötötték egyesítésüket.⁷⁰ Ez annak tükrében érdemel figyelmet, és egyben magyarázatot a püspök kívül maradására, hogy a kanonok jelezték, a negyedeket a néhai Dörögdtől kapták. Miklós püspök ezen egyházak tizedrészeit már korábban is szíven viselte. Olyannyira, hogy 1347-ben a megválasztott nyitrai püspök részére kért ebből VI. Kelemtől 7 plébánia után járó kápolnatizedet.⁷¹ A három felvázolt példa sorába illeszkedik Domokos kanonok négy helységben püspöki adománnyal elnyert *quarta*-ja. Mindegyik üresevésben volt, de feltűnő, hogy azok mind 1347-ben, mind 1363-ban is feltűnnek. Nem lehet az sem véletlen, sokkal inkább jövedelmezőségük különbségére utalhat, hogy az abaúji negyedekhez kevesebb egyház tartozott, mint zempléni társaikhoz.

JOGHATÓSÁGI VITÁK ÉS DÉZSMÁK

1. Tizedek a Kárpátok karéjában: Máramarostól Sárosig

Az egyházi joghatóság kiterjedéséből eredő területi viszályok magvát már a püspökség alapításakor elvetették. Ez pedig későbbi tizedviták eredője is lett, még akkor is, ha a korai időkből erre nincsenek forrásaink. A körülményekről szinte semmit sem ismerve, az egri *diocesis* esetében az első feszültségforrás a testéből kiszakított bihari püspökség felállítása lehetett. Ennek következtében a zombolyi főesperesség enklávévá lett, távol Egertől. Valóban Szent László király kompenzációjának könyvelhető el a Fehér-Körös-menti adományok.⁷² Ezzel állhat összefüggésben, hogy Zombolyból csak a püspöknek volt dézsmajövedelme, amelyekre a kanonokok sosem tartottak igényt. Ebből a szempontból az egri püspökség az erdélyi egyházmegyében tapasztaltakkal mutat párhuzamot, ahol szintén területi alapon osztozott a főpásztor és a káptalan a dézsmán és nem úgy, mint a kutatás által sokáig mintának tekintett veszprémi püspökségben.⁷³

Mint utaltam rá, az egri egyházmegye határai még vizsgálatunk időhatárának kezdetén sem nyerték el végleges formájukat. A 13–14. század joghatósági vitái a püspökség területének kiterjesztésén túl a tizedjövödelmek növelésére tett kísérletek is voltak, így ismertetésük szorosan kapcsolódik témánkhoz.

A Keleti-Kárpátokban elterülő erdőispánságok, az egri és erdélyi egyházmegye határán, a 13. század folyamán lassan benépesültek és elindultak a nemesi megyévé válás útján. Ilyen volt Bereg és Ugocsa is, amelyek III. Béla és II. András adományaként kerültek Egerhez, annak dézsmáival együtt. Legalábbis Lampert püspök erre hivatkozva erősítette meg IV. Bélával egyháza kiváltságait.⁷⁴ A tizedbevételek jelentőségét itt nem szabad túlbecsülnünk. Az uralkodó 1261. évi kiváltságlevele a térségben alapítandó falvakról tesz említést. Ráadásul a Bereg

⁷⁰ 1363. márc. 5.: ANJOU-OKLT. XLVII. 109. sz.

⁷¹ 1347. szept. 14.: ANJOU-OKLT. XXXI. 857. sz. Az 1363. évi egyezségben is említik: Böcs, Középnémeti, Nagyida, Nádásd, Somos, Szakalya, Vadász falvakat.

⁷² KOSZTA 2018. 13. A püspök későbbi Zaránd megyei birtoklására ld. még GALAMBOSI 2020. 10.; THOROCZKAY 2021. 16.

⁷³ HEGYI 2021. 188.

⁷⁴ Item Bela proavus noster et Endere pater noster karissimus, felicium recordationum reges, decimas omnium forestarum nostrarum et novalium prediorum nostrorum fundatorum et fundandorum ac villarum nobilium et nostrorum servitorum universaliter in districtibus de Wgacha et de Beregh existentium ecclesie Agriensis applicarunt et condonarunt, demum et nos applicavimus et condonavimus, perpetuo et irrevocabiliter exigendas. 1261. szept. 9.: RA 1267. sz., Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban 29.

megyét nagyjából felölelő borsovai főesperesség jelentős veszteségeket szenvedett a tatárjárás során.⁷⁵ Ugocsa a 12. század végén még az erdélyi püspökséghez tartozott, majd III. Béla és II. András adománya folytán került, szintén tizedeivel, Egerhez.⁷⁶ A köztes időszakban hovatarozása kétes maradt, ezért IV. László 1288-ban azt visszahelyezte az erdélyi egyházmegyébe. Bereget tehát joghatósági vita nem érintette, Ugocsa esetében pedig uralkodói döntés született. Különösen annak fényében feltűnő mindez, hogy az 1280-as években a királytól elszenvedett méltánytalanságok nem kímélték az egri püspököt sem.

Minden részletében nehezen nyomom követhető pereskedés alakult ki 1299–1300 folyamán Péter erdélyi és András egri püspökök között a régió másik kései alapítású megyéjének, Máramarosnak az esetében.⁷⁷ A lavinát a világi hatalom beavatkozása váltotta ki, voltaképpen mindkét részről, miután III. András előbb Egernek, majd Erdélynek adta/ítélte a területet.⁷⁸ Az uralkodó gyorsan rájött, hogy elhamarkodottan avatkozott közbe, ezért az egri főpásztort ügyével egyik legfőbb támasza, egyben az erdélyi püspök metropolitája, a kalocsai érsek elé irányította.⁷⁹ András püspök azonban erőteljesen lobbizhatott az udvarban, legalábbis erre utal, hogy az egri káptalan éppen ekkor kereste fel Budán a királyt.⁸⁰ Próbálkozásai kudarcba fulladtak, mert időközben az érsek András távolmaradásáról adott számot. III. András ezért Imre váradi püspököt és László titeli prépostot bízta meg a kivizsgálással. A két jelentés után újból Erdélynek ítélte Máramarost.⁸¹ Péter püspök azonban nehezményezte az egyházi ügybe történő beleszólást, ezért – kánonjogi szempontból helyesen – 1300 elején a Szentszékhez fellebbezett. A király ugyan színe elé idézte,⁸² de nem ítéletét kívánta megmásítani, sokkal inkább az Anjouk trónigényét támogató pápa bevonását kívánhatta elkerülni. A pápai ítéletet nem ismerjük, de a máramarosi főesperesek három évtizeddel későbbi feltűnését az egri káptalan méltóságsoraiban vehetjük úgy, hogy András győzelmével zárulhatott. A vita mindezek ellenére 1346-ban újra fellángolt, miután az ottani vikárius főpásztoraként látta vendégül Szécsi András erdélyi püspököt. Dörögdi súlyos retorziókkal fenyegető fellépése azonban, egyelőre, hamvában taposta el az ehhez hasonló törekvéseket.⁸³

Másik, területi vitának otthont adó régió, újfent a Kárpátok hegyvidékén keresendő. A szintén kései megyének számító Sárosról van szó,⁸⁴ amelyre Egerrel szemben Esztergom is igényt tartott. Az érsekek a törekvésüket a szepesi káptalanon keresztül igyekeztek elérni (1312, 1322), olyannyira, hogy a prépost 1317-ben még főesperességet is felállított.⁸⁵ A terület azonban alapvetően az újvári főesperességhez tartozott,⁸⁶ így a püspökök jogalapja adott volt. Lampert már

⁷⁵ KRISTÓ 1988. 424–426.

⁷⁶ KRISTÓ 1988. 495.

⁷⁷ KRISTÓ 1988. 426–427.

⁷⁸ 1299 febr. 19.: RA 4216. sz.

⁷⁹ 1299. febr. 19. e: RA 4215. sz.

⁸⁰ 1299. máj. 24.: RA 4241. sz. A küldöttek: Mátvás éneklókanonok, Péter kemeji és Egyed ungi főesperesek voltak.

⁸¹ 1299. aug. 10.: RA 4263. sz. Az ügyre ld. SUGÁR 1984. 87.

⁸² 1300. jan. 6.: EO I. 592.

⁸³ 1346. júl. 11.: ANJOU-OKLT. XXX. 507. sz.

⁸⁴ A megye korai történetére ld. NÓGRÁDY 2022. 69–104. A kérdésre bővebben ld. BLAZOVICH 2013. 361–364.

⁸⁵ NÓGRÁDY 2022. 92.

⁸⁶ NÓGRÁDY 2022. 92–93.

1262-ben kivette a főesperes joghatósága alól a plébániává emelt sárosi egyházat.⁸⁷ A folyamatosan betelepülő területen végül Telegdi még egri püspökként szervezte meg a tárcai/tárcafi főesperességet, amelyet esztergomi érsekként 1336-ban erősített meg.⁸⁸ Ez egyben a vitát is eldöntötte. A terület megszerzésében döntő szerep jutott a helybéli nemeseknek, különösen a Tarkóieknak, akik közül az első tárcai főesperes is kikerült.

A dézsmák szerepe már csak azért sem hanyagolható el, mert innen több adatunk is van, mint például Máramaros esetében. Már 1299-ben arról értesülünk, hogy a krakkói püspök a podolini, lublói és gönci dézsmák megkaparintására törekedett.⁸⁹ Arról viszont van forrásunk, közvetlenül a joghatósági vita és a főesperesség felállítása⁹⁰ miatt, hogy Telegdi több részletben megegyezett a helyi nemesekkel, köztük a dézsmák fizetése kapcsán is.⁹¹ Tekele nembeli Márton fia Csene és rokonai négy új, irtásföldeken létesült falujában december 7-én 64 garast tartoztak ezután megfizetni dézsmaként. Fizetési kötelezettséget írt elő a később letelepítettek után is, illetve biztosította a papi negyed (*quarta*) épségben tartását.⁹²

A szépesi prépost azonban nem törődött bele helyzetébe, ezért 1329-ben az esztergomi káptalan előtt tiltakozott. Szerinte a püspök jogtalanul foglalta el a tárcai, lublói és palocsai kerületek egyházainak tizedeit – amelyek miatt már korábban is pereskedtek, és eddigi kárát 50 márkában jelölte meg.⁹³ A dézsmák konkrét említése nélkül a per 1330-ban is nyomon követhető.⁹⁴ Később a káptalan, elhagyva a lublóit, csak a tárcai és palocsai kerületeket jelölte meg a vita forrásaként és példátlan módon még a per lezárulása előtt a prépost és kanonokjai megosztottak a tizedeken.⁹⁵ Pedig az egri püspökség helyzete szilárd volt. Az egyházmegyéhez tartozás elismerése mellett Dörögdi 1336-ban a két kerületben birtokos Tarkóiekkal olyan egyezséget kötött, melyben ígéretet tett, hogy semmilyen újítást nem vezet be a dézsmákkal kapcsolatban, azokat továbbra is a mezőn lévő terményből, gabonatedéből kell megadniuk.⁹⁶ Tizedszedés szempontjából ez a régi gyakorlat olajozottan működött, miként azt Bebek Domokos tárcafi főesperes oklevele tanúsítja. A püspök tizedszedőjével kiszállva a tárcai és palocsai körzetben igazolta, hogy Tarkói Rikolf 17 falu után kepéknént egy garast fizetett, ugyanakkor a Sáros megyében szokásos *banalis* elengedésének eldöntését már Dörögdi bízta.⁹⁷ A helyi nemesség aktív támogatása a joghatósági vita mellett nagyban hozzájárult a dézsmák behajtásához, mint azt bérbe

⁸⁷ 1262. okt. 20.: DL 11 457. Minden bizonnyal a terület papságára vonatkozik a pápa 1255. ápr. 24-i levele (RPR II. 15821. sz.), mivel eszerint teljesítette a delegált bíróként eljáró pataki domonkos perjel, a szépesi ciszterci apát és a szépesi prépost a feladatát. A tizedekről szóló vita már tíz évvel korábban is feltűnik (RPR II. 11821. sz.). Ld. BARABÁS 2022. 222.

⁸⁸ BLAZOVICH 2013. 364.

⁸⁹ 1299. máj. 17.: RA 4239. sz.

⁹⁰ 1323. okt. 16.: ANJOU-OKLT. VII. 514. sz.

⁹¹ A nemeseket abaújinak mondja a forrás. Sáros megyében szolgabíróval először 1328-ban találkozunk, innentől kezdve beszélhetünk önálló nemesi megyéről. Ld. NÓGRÁDY 2022. 92.

⁹² 1323. okt. 16.: ANJOU-OKLT. VII. 513. sz. Csene falvai: Pétermező, Dobó, Roskovány, Herencsér, Lukó. Sorrendben ld. NÓGRÁDY 2022. 444., 249., 467., 300., 399.

⁹³ 1329. aug. 24.: ANJOU-OKLT. XIII. 475. sz.

⁹⁴ 1330. júl. 18.: ANJOU-OKLT. XIV. 421. sz.; 1330. nov. 18.: ANJOU-OKLT. XIV. 587. sz. 1331. máj. 12.: ANJOU-OKLT. XV. 187. sz.

⁹⁵ 1345. szept. 5.: ANJOU-OKLT. XXIX. 509. sz.

⁹⁶ 1336. szept. 20.: ANJOU-OKLT. XX. 351. sz.

⁹⁷ 1339. dec. 18.: ANJOU-OKLT. XXIII. 746. sz.

adásukkor láthattuk. A dézsmák késedelmes megfizetése miatt Dörögdi ugyan *interdictum* alá vetette a Tarkóieket és jobbágyaikat, akiknek panaszára az esztergomi érsek lépett közbe,⁹⁸ de az Eger iránti hűség meg sem kérdőjeleződött. (Hasonló kihágásokat a püspök Kisszeben és Eperjes lakossága ellen is elkönyvelt.⁹⁹) Dörögdi végül engedett: 1358-ban a tarkói egyházat plébániává nyilvánította és kijelölte tizedkötelezettségét (évi 3.5 budai márka), melyet ezután a kerület alesperese és a püspök Sáros megyei tizedszedője közösen igazolt.¹⁰⁰

2. Tizedperek

Hiába lépett a királyság a konszolidáció útjára, miután I. Károly befejezte az országot hatalma alá gyűrő harcait, mint minden rendszernek, ennek is meglettek a vesztesei és károsultjai. Utóbbiak közé sorolhatjuk a főpapságot, amely a kezdetektől támogatta az Anjou-trónkövetelőt, de ezért saját erőforrásait kellett uralkodójuk szolgálatába állítaniuk. A fegyverzaj közelgő, majd végleges elültével azonban a király és kegyencei ezeket rendre kisajátították.¹⁰¹ Országos problémává vált, hogy egyházi javak, tizedek bitorlók kezén maradtak,¹⁰² miként arról az 1318 elején Kalocsán összegyűlt főpapok gyűlése is beszámolt. Ráadásul, éppen Eger kapcsán kiderült: püspök és káptalan között sem felhőtlen mindenhol a viszony.¹⁰³ A helyzetet a gyűlés sem változtattott. XII. Benedek pápa az üresedésben lévő kalocsai érsekség ügyében kereste fel Telegdi Csánád esztergomi érseket és Dörögdi egri püspököt is. Úgy tűnik, hogy a két főpap, akármennyire is voltak belső munkatársai az uralkodónak, nem értek el különösebb eredményt.¹⁰⁴ Nem lehet véletlen, hogy többen őt sejtik a Szentszéknak 1338-ban küldött és a király egyházpolitikájával egyet nem értő főpapok közül a legfőbb szószólónak.¹⁰⁵ Őt, aki már 1331-ben az esztergomi érsekségtől eltulajdonított javak, a dézsmá visszaszerzésére kapott pápai felhatalmazást.¹⁰⁶

Az egri püspökök saját egyházmegyéjük dézsmáival kapcsolatban világiakkal és egyháziakkal is megküzdöttek. Dörögdi már kinevezésekor (1330) panaszt tett XXII. János előtt az egyházat ért jogtalanságok miatt. Dézsmák bitorlói között egyháziakat és világiakat is említett.¹⁰⁷ Helyzete nehézségét mutatja, hogy pár évvel később XII. Benedeket kellett hasonló ügyben felkeresnie, miután az egyházfő több főpap védelmébe helyezte. Konkrét utalás nem történik a tizedekről, de biztosak lehetünk benne, Dörögdit nem kis kár érthette.¹⁰⁸

Adódik a kérdés, mégis kik lehettek ezek a világi dézsmabitorlók? Az egri egyházmegye jelentős területén a 13. század végére Aba Amadé nádor valóságos tartományt szervezett. Konfliktus

⁹⁸ 1356. ápr. 3.: ANJOU-OKLT. XL. 166. sz.

⁹⁹ 1359. aug. 22.: DF 228 472, DF 228 473.

¹⁰⁰ 1358. nov. 9.: ANJOU-OKLT. XLII. 1256. sz.

¹⁰¹ BERTÉNYI 82–83.; CSUKOVITS 2012. 109.

¹⁰² 1318. febr.: ANJOU-OKLT. V. 46. sz.

¹⁰³ FARKAS 2020. 201–220.

¹⁰⁴ 1338. aug. 3.: ANJOU-OKLT. XXII. 383. sz. A kalocsai érseki szék üresedése hét év után sem oldódott meg, miként arra VI. Kelemen pápa is utasította többek között éppen Dörögdi Miklós egri püspököt. Az ügyben a tizedek is központi szerepet kaptak. 1343. aug. 25.: DF 291 159.

¹⁰⁵ SUGÁR 1984. 111. Más lehetséges magyarázatra ld. RÁCZ 2020. 147.

¹⁰⁶ 1331. jún. 13.: ANJOU-OKLT. XV. 238. sz.

¹⁰⁷ 1330. nov. 28.: ANJOU-OKLT. XIV. 605. sz.

¹⁰⁸ 1335. aug. 13.: ANJOU-OKLT. XVII. 502. sz.

közte és Eger püspökei között nem bizonyítható. Az Abák helyére lépő Drugetekkel kapcsolatban már jóval több adat áll rendelkezésünkre. A család három tagja hosszú időn át volt nádor, de az országos politikai szerepvállalásuk mellett a királyi kegyből folyamatosan formálódó tartományuk az egri egyházmegye tetemes részére kiterjedt. Már a belpolitikai konszolidáció jegyében kérte Telegdi Csanád 1323-ban I. Károlyt, hogy erősítse meg V. István 1271. évi privilégiumát. A püspök panaszát sejteti, hogy ezzel egyidőben az uralkodó utasította a szépesi és újvári ispánságot is bíró Druget Fülöp nádort, hogy az Egert illető tizedeket adja vissza, jogait állítsa helyre.¹⁰⁹ A király parancsa után két héttel Vizsolyban a püspök Abaúj megye hatósága előtt felmutatta az egyháza kiváltságait tartalmazó diplomát, valamint az uralkodó levelét. A nádor, a királyi akaratot érvényesítve az egyházmegyéhez tartozó tíz megyét felszólította, hogy szolgáltatásuk vissza az elorzott javakat és tizedeket.¹¹⁰ Az egy évtizeddel korábbiakhoz képest az Anjou-konszolidáció jelentősége ekkor érhető először tetten. A püspök-tartományúr viszonyrendszer rendezettségét mutatja, hogy 1329-ben a pervesztes egri káptalant Telegdi kérésére mentette fel a nádor 155 márkányi bírságpénz kifizetésétől.¹¹¹ Következtetéseinket erősíti, hogy a Druget-tartomány 1343. évi feldarabolása után a királynak továbbra is vakon engedelmeskedő világi hatalom szétforgácsolódott helyi ágensei nem idegenkedtek a túlkapasoktól. Peskó odorvári alvárnagyról az a hír járta, hogy a püspök és a káptalan Cserép és Bogács falvait óhajtja szó szerint megdézsmálni. A hatvani konvent jelentéséből tudjuk, hogy a bátor várnagy nem akart egyenes választ adni a „szelidségéről” messze híres Erzsébet anyakirálynénak sem. Máig nem tudjuk, csak tervezte, vagy be is szedte a tizedeket.¹¹²

Az egri püspökök közül többekről tudjuk, hogy megyei, egészen pontosan sárosi nemesekkel pereskedtek tizedek miatt. Csanád püspök egy régi gyökerű, egy sókút után járó dézsma miatt került szembe a Sóváriakkal. A püspök több oklevelet is felmutatott az országbíró előtt, IV. László és V. István levele alapján pedig bizonyosságot nyert, hogy a dézsmát IV. Béla és Mária királyné adományozták az egri püspökségnek. Egy másik, év nélküli oklevél III. András nevében kelt, amelyből tudjuk, hogy András püspök már ekkor pert folytatott Sóvári Györggyel.¹¹³ Az uralkodó előtt ekkor kiegyeztek a felek. A vitatott részt 10 márka ellenében Sóvári kapta meg, aki kötelezte magát, hogy tíz év után visszaadja azt a püspöknek. Még azt is vállalta, hogy ennek elmulasztása esetén a sókút felét örökre elnyeri az egyház. Tíz évvel később ez is történt: György nem fizetett, sőt 200 márkás büntetést is kapott. Telegdi végül megegyezett a fiaival: elengedte a büntetés összegét, cserébe a sókút tizedét magának tartotta meg, megszabva, hogy azt ezután évente közösen adják bérbe.¹¹⁴

Dörögdi a jelen írásban gyakorta emlegetett Tarkóiekkal akasztott tengelyt. Miklós esztergomi érsek 1356-ban utasította a főpapot, hogy Rikolf fia László panaszt tett nála arról, hogy tizedbefizetés okán egyházi tilalom (*interdictum*) alá vetette őt és jobbágyait, és oldozza fel őket, még ha a dézsmákat el is mulasztanák befizetni abban az évben.¹¹⁵

¹⁰⁹ 1323. ápr. 25.: ANJOU-OKLT. VII. 139. sz.

¹¹⁰ 1323. máj. 10.: ANJOU-OKLT. VII. 181. sz. A vizsolyi bíróságra ld. ZSOLDOS 2017. 119–138.

¹¹¹ 1329. okt. 10.: Anjou-oklt. XIII. 550. sz.

¹¹² 1351. szept. 30.: ANJOU-OKLT. XXXV. 620. sz. (DF 210707.: Peskonai vicecastellano de Oldruh). Az erősség neve megtévesztően hasonlít a vöröskői vár (Pozsony m.) eredeti nevével: ENGEL 1996. II. 462. Azonosítására (Cserépfalu-Odorvár) ld. NOVÁKI – SÁRKÖZY – FELD 2009. 30.

¹¹³ RA 4374. sz. (dátum nélkül)

¹¹⁴ 1326. jún. 9.: ANJOU-OKLT. X. 239. sz.

¹¹⁵ 1356. ápr. 3.: ANJOU-OKLT. XL. 166. sz.

A nemesek mellett az egyházmegye területén lévő városokkal kapcsolatban is vannak elszórt adataink. A káptalan és a püspök 1317., majd 1319. évi egyezségéből tudjuk, hogy a püspöki székhely, Eger dézsmájának fele a kanonokokat, másik fele a főpásztort illette. Mikor Dörögdi a pápánál tett panaszt a püspökségét ért jogtalanságok miatt, akkor a tizedek elbitorlói között városbéli világi személyekre is utalt.¹¹⁶ A pápa levele azonban általánosságban sorol fel világi és egyházi személyeket, köztük Eger városát. A püspöki székhely lakosai követhettek el jogtalanságokat, erre Telegdi esztergomi áthelyezése, valamint Dörögdi avignoni tartózkodása alatt bőven adódhatott alkalom. Viszont más forrás nem gyámolítja ezt, így a városok közül Egert el kell hagynunk.

Viszont Eger mellett Eperjes és Kisszeben esetében már más a helyzet. Mint utaltam rá, 1359-ben a királyi udvar az itteni lakosok tiltakozásai nyomán, a bárányok után járó jogtalan tized beszédése miatt intette meg Miklós püspököt.¹¹⁷ Két évtizeddel később a sárosi tizedszedő, Lukács plébános fordult Imre püspökhöz, miután az eperjesiek elragadták a gabona és más dézsmák után járó tizedet, amely alatt minden bizonytalansággal pénzbeli összeget sejtethetünk.¹¹⁸ A két fél nem nyugodott, ezért 1391-ben Zsigmond király Cikó István püspöknek (1387–99) küldött parancsában tiltotta el őt attól, hogy az eperjesiektől komló utáni tizedet szedjen, valamint ezért őket *interdictum* alá vesse.¹¹⁹

Kassa és az egri püspökök viszonyát az az 1382-ben is megerősített ítélettel alapozta meg, amely 1290-ben kivette a települést az újvári főesperes joghatósága alól.¹²⁰ A városnak a püspökséghez köthető dézsmáügyeit az Anjou-kor végéig nyomon követhetjük. Az 1280-as évek folyamán az egri káptalan és a város lakói a tizedek miatt kerültek konfliktusba, mígnem 1288-ban a pápa utasította Lodomér esztergomi érseket, hogy az ügyet vizsgálja ki. A kassaiak kezdeti makacssága ellenére¹²¹ egyezés jött létre (a tizedeket megkapta a plébános, aki évente fizetett 15 budai márkát Szent György-napján, stb.). Ezt András püspök is megerősítette 1292-ben.¹²² Pár év múlva a püspök a Kassa és Gölnicbánya közötti erdőben letelepedett *hospesek* tizedei kapcsán tett engedményt, miután ide Hannus kamaraispán tőle kért vendégtelepéseket.¹²³ Fél évszázad múlva a széplaki konvent és a város részletekbe menő, a dézsmákat érintő egyezségét a területileg illetékes Domokos újvári főesperes és Dörögdi Miklós püspök, valamint az egri káptalan közvetítésével hozták tető alá.¹²⁴ Felső-Kassa földrészről pedig a királynak járó éves census mellett az egri egyháznak, ti. vagy a püspöknek, vagy a káptalannak éves gabona-tized címén fizetett egy márka garasról is megemlékezett. V. István és IV. László okleveleinek felmutatása arra utal, hogy az innen járó tizedek már a késő Árpád-korban is megoszlottak, hol a főpásztor, hol kanonokjai között.¹²⁵

¹¹⁶ 1330. nov. 28.: ANJOU-OKLT. XIV. 605. sz.

¹¹⁷ 1359. aug. 22.: DF 228 472., DF 228 473.

¹¹⁸ 1379. nov. 26.: DF 228 494.

¹¹⁹ 1391. dec. 4.: ZsO. I. 2291. sz.

¹²⁰ 1382. aug. 20.: DF 269 185. Erre ld. még SUGÁR 1984. 124.

¹²¹ 1292. aug. 23.: DF 21 703. Lodomér érsek utasította a szepesi prépostot és a szepesi papságot, hogy Arnold kassai plébánost és más hospeseket sújtsák kiközösítéssel.

¹²² 1292: DF 210 701.

¹²³ 1297: DF 269 066.

¹²⁴ 1344. márc. 21.: ANJOU-OKLT. XXVIII. 267. sz.

¹²⁵ 1347. febr. 6.: ANJOU-OKLT. XXXI. 83. sz.

A világiak után az egyházi intézményekkel támadt tizedvitákat vizsgálva, azokat három csoportba szedhetjük. A legtöbb adatunk kétségtelenül az egri káptalanhoz köthető, de ki kell térnünk a Sáros megyei plébániák ügyére (1330), valamint a két premontrei kolostorral (Hatvan, Lelesz) kapcsolatos nézeteltérésekre is.

A sort kezdhethetjük a sárosi plébánosok esetével, melynek folyamatát a kutatás már tisztázta.¹²⁶ Az egri püspökkel támadt vitáról a szepesi káptalan egy 1330. évi oklevele árul el részleteket. Szepeshelyen 27 sárosi plébános jelent meg és választott ki maguk közül hármat, akik a lengyel Prezlav prépost, szentszéki kijelölt bíró előtt képviselték őket Telegdi püspök és Henrik eperjesi plébános ellen.¹²⁷ A tiltakozás apropóját az adhatta, hogy érezhető lehetett az egri püspöki szék betöltése körüli bizonytalanság,¹²⁸ valamint az Esztergom-Eger közötti kötélhúzás a joghatóság körül. Az ítélet ellenére Dörögdi sikeresen járta ki, hogy érsekké lett elődje közbenjárására a főesperességből származó tizedek felét megszerezze.¹²⁹

A kolostorokkal támadt tizedviták közül a hatvani premontreiekkel kapcsolatban csak részletekről tudunk számot adni. A szerzetesek előbb IV. Lászlóhoz fordultak panaszukkal, miszerint Lampert püspök azon túl, hogy egy pápai engedéllyel bírt plébániájukat elfoglalta, pusztájuk és telepített szőlők után tizedfizetési kötelezettséggel is terhelte őket. A konvent küldöttjei korábban hiába mutatták be IV. Kelemen pápa (1265–68) ártírt privilégiumát, a püspök elutasította azt. Az eredeti irat felmutatását kérte, majd miután ezt a szerzetesek teljesítették, elvette tőlük a kiváltságlevelet. Az uralkodó ezért X. Gergelyhez (1272–76) fordult és döntését kérte az ügyben.¹³⁰ Kutakodásom ellenére sajnos nem találtam nyomát az ügy folytatásának.¹³¹

Hatvanhoz hasonlóan a leleszi konventtel kapcsolatos tizedügy híre is eljutott a Szentszékhez. A pert Dörögdi indította el, mivel a premontreieket Lelesz tizedeinek jogtalan lefoglalásával vádolta. A viszályt Budán, Telegdi Csanád esztergomi és István kalocsai érsekek közvetítésével zárták le. Balázs prépost oklevelekkel igazolta igazát, Dörögdi pedig kénytelen volt elismerni a szerzetesek kiváltságait és lemondott a leleszi tizedekről,¹³² habár utódjai még később is igyekeztek joghatóságukat kiterjeszteni a prépostságra.

A fenti ügyeknél jóval többet tudunk az egri káptalan és püspökei 13. század derekától nyomon követhető viszályáról, amelyek fókuszába ezúttal a dézsmák kerültek, de a kérdés jóval összetettebb és szerteágazóbb annál (birtokok, kiváltságok eredete, stb.).¹³³ A források eleinte az új püspök hivatalba lépésekor árulnak el részleteket a felszín alatti feszültségekről. Lampert halála (1275) után utódját a kanonokok elárasztották sirámaikkal: a birtokok, javak mellett a bor- és gabonatizedeket is elvette tőlük. András mindezt jóvá tette,¹³⁴ de halála után Márton püspök újból korrigálta elődje jogtalanságait (1307) és ő is bor- és gabonatizedekről tett említést.¹³⁵ De az új főpap, elődjei

¹²⁶ Újabban ld. MALÉTH 2020. 110–112. ill. 321.; KISS 2013. 82–83.; SROKA 2007. 148–164.

¹²⁷ 1330. nov. 18.: ANJOU-OKLT. XIV. 587. sz.

¹²⁸ Összefoglalóan ld. SZENDE 2003. 164.

¹²⁹ 1336. jún. 19.: ANJOU-OKLT. XX. 275. sz.

¹³⁰ 1273. márc. 10.: RA 2353. sz. Az eredeti oklevélre ld. DF 249 077. Ld. még SUGÁR 1984. 80.

¹³¹ Vö. BARABÁS 2022. 223.

¹³² 1348. júl. 30.: ANJOU-OKLT. XXXII. 493. sz. Az ügyre ld. KOVÁCS 2017. 116.

¹³³ 1245. aug. 20.: RPR II. 11821. sz. Kilit püspök ebben a perben az egri káptalannal együtt állt szemben az egyházmegye bizonyos papjaival (*rectores et perpetuos vicarios*).

¹³⁴ 1275: DF 209 900.

¹³⁵ 1307: ANJOU-OKLT. II. 277. sz.

nyomdokaiba lépve, túlkapásaival elérte, hogy kanonokjai 1315-ben az esztergomi érsekkel írásuk át ezt az 1307-es oklevelet.¹³⁶ Sőt, mint utaltam rá a kalocsai gyűlés kapcsán, az újabb panaszáradat és az egyházak országos helyzete miatt Márton püspök Esztergomban végül meghátrált a káptalan előtt. Így az Eger-völgybéli bordézmák felét visszaadta nekik. A bűnlajstrom igen hosszú volt: az egyházmegye hegyeinek (tkp. borainak), valamint Újvár, Borsod és Ung megyék és a szerencsi kerület falvainak tizedeit is kisajátította. Az érseki ítélet alapján egyedül a zombolyi és a nagyolaszi tizedek illették meg, más, a püspökségnek járó dézsmákról nem szólnak.¹³⁷ Márton officialisainak túlkapásai¹³⁸ is nagyban növelhették a bevételeket. A püspök engedékenységét mutatja, hogy 1319-ben ezt az egyezséget saját oklevelében is megerősítette, de komoly szankciók kilátásba helyezését is rákényszerítették kanonokjai. Megszegés esetén 300-300 márka megfizetését ígérte a káptalannak és további 15-öt a perköltségekre irányzott elő.¹³⁹

Még mielőtt folytatnánk gondolatmenetünket, érdemes részletesebben is szólnunk arról az öt területi egységről, melyet a tizedek kapcsán a konfliktusok a legtöbbször érintettek. Közöttük három megyét találunk. A káptalannak ítélt falvak számában mutatnak eltérést, mivel a püspök Borsodból (18) és Abaújból (16) vonult vissza a legtöbb helységből, a periférián lévő Ungból viszont csak négyből. Ugyancsak négy falvat találunk a megyeként említett, voltaképpen tizedkerületnek minősíthető szerencsiben (Zemplén megye). Ötödik terület az Eger-völgye, ahol Eger és Felnémet mellett a dézsmás falvakat nem sorolták fel. A völgy keleti felén elterülő helységek dézsmáit a püspök tizedszedői teljes egészében visszaadták a káptalannak. Viszont az itteni és az egész egyházmegyéből származó bor dézsmájával kapcsolatban kikötötték, hogy az egyedül a kanonokokat illeti.¹⁴⁰ Túl nagy engedmények, túl nagy jövedelem.

Erre juthattak Márton utódai is, köztük Telegdi Csanád, aki ugyan megerősítette a káptalant birtokaiban,¹⁴¹ de 1327-ben már az ellentétek újból a tizedek körül jegecesedtek ki. Az 1319-ben még a káptalannak átengedett Völgyből származó bortizedeket ekkor újra a püspök kezén találjuk. Tizedbérleti ráadásul az újvári, borsodi, ungi és szerencsi kerületek dézsmáit is megszerezték. A püspök mindenképpen a korábbi állapotok visszarendezésére törekedett, sőt, a kanonokok újabb panaszai még ezeken is túlmutatnak. Állításuk szerint, habár azt 1317-ben jog szerint megkapták, 150 márkáért a Völgy bordézmáit egy évre bérbe vették, de ő ennek ellenére annak harmadát elvette tőlük. A díjba ráadásul, újabb vitatott területként, a gyöngyösi, visontai kerületek és a patai főesperesség dézsmabóra is beletartozott, de Heves megyében Csanád püspök nem fukarkodott: az egészet elvette tőlük.¹⁴² Minden bizonnyal hatástalan maradt a kanonokok Vácott tett tiltakozása. Telegdi a dinasztia oszlopos főpapjaként érinthetetlen volt.

¹³⁶ 1315. máj. 9.: ANJOU-OKLT. IV. 74–75. sz.

¹³⁷ 1317: ANJOU-OKLT. IV. 678. sz.

¹³⁸ 1317: ANJOU-OKLT. IV. 680. sz.

¹³⁹ 1319. ápr. 10.: ANJOU-OKLT. V. 427. sz.

¹⁴⁰ 1319. ápr. 10.: DF 209 905. (medietatem ville Felnetmet civitatis Agriensis et aliarum villarum a plaga orientali in valle Agriensis existentium prout fluvius Egruize finderet cum decimis omnibus vini dicte vallis et villarum in eadem existentium eisdem fratribus nostris de capitulo pure et simpliciter resignamus et restituimus)

¹⁴¹ 1324. szept. 11.: ANJOU-OKLT. VIII. 398. sz.

¹⁴² 1327. ápr. 24.: ANJOU-OKLT. XI. 162. sz. A váci káptalan oklevelében Újvárt, Borsodot és Ungot is kerületként (*districtus*) jelölte. Ellenben Gyöngyöst és Visontát főesperességként adta meg, holott tizedkerületek lehettek. A patai főesperesség és szerencsi kerület esetében nem tévedtek.

Dörögdi sem kívánt változtatni a helyzeten, így 1338-ban a kanonokok küldöttjei ismét a váci káptalan előtt sorolták elő sérelmeiket. A káptalan ekkor már az egész egyházmegyéből és a így a Völgyből származó dézsmabort sajátjuknak mondták. A Völgyben a felét, a patai főesperességben szinte az egészet elvették tőlük. Utóbbi esetében 1327-ben még bérletet emlegettek, itt már jogos tulajdonként tüntették fel, miként azt az 1317-es ítélet is kimondta a bortizedek kapcsán. A püspök tisztartói ezentúl ismételten a négy kerület (Újvár, Borsod, Szerencs, Ung) tizedeit foglalták le. Miként 1317-ben, úgy ekkor is kijelentették a kanonokok: egyedül a zombolyi bortized tartozik a főpásztorok jövedelméhez.¹⁴³

Ezután hosszú éveken át nem hallunk összetűzésről, de a kérdés megoldatlan maradt. A kanonokok egy malmuk jogtalan elvétele miatt tiltakoztak a budai káptalannal, amelyet Dörögdi püspök az általa alapított Szent Mária Magdolna-oltár ellátására rendelt.¹⁴⁴ (Később, meglepően kevéssel a püspök halála előtt, ugyanezt a bácsi káptalan előtt megismételték.)¹⁴⁵

Miklós püspök végül, miként azt tizedbérlei túlkapásairól szólva kifejtettem, 1358-ban engedni kényszerült.¹⁴⁶ Újra problémákat okozott a négy megye/kerület,¹⁴⁷ de az itt felsorolt falvak száma, legalábbis az 1319. évi felsoroláshoz képest, megszorodott. Összehasonlítva az 1319. és 1358. évi listát, feltűnt, hogy nagyon sok eltérés figyelhető meg köztük (az abaúji, kis-borsodi, szerencsi falvakat nem említik korábban) és egyedül Ungban van egyezés, de a Laborc-menti falvak neveivel adósunk marad a forrás. Magyarázatul az szolgálhat, hogy ezek is a káptalan bérleményei voltak, és az 1358-ban felsorolt helységek nagy részében plébániák voltak, melyek filiákkal rendelkeztek. Négy falu esetében találtam is erre utaló nyomokat,¹⁴⁸ de mind a négy területen voltak leányegyházzal nem rendelkező intézmények is, sőt, Kis-Borsodban csak ilyenekkel találkozhatunk.¹⁴⁹

Dörögdi halála után utódja is örökölte elődjei minden, káptalannal dúló tized- és birtokviszályát. Szécsényi Mihályt hiába vádolták kanonokjai zsarnok és rosszhiszemű birtokosként (*tirannus et male fidei possessor*), a helyzetet örökölni kaptak. Vácott tett újabb tiltakozásuk 1365-ben a régi panaszoktól visszhangzott: az egyházmegye bortizedei, a Völgy dézsmabóra és az ugyanott lévő keleti oldalon terpeszkedő falvak őket illetik, ráadásul püspökük a négy szokásosan említett kerületben tizedjogaikat is kisajátította.¹⁵⁰ Dörögdi esetében legalább láthattunk engedményt, de a bárói családba született Szécsényi hasonló gesztust nem gyakorolt.

¹⁴³ 1338. jún. 25.: ANJOU-OKLT. XXII. 316. sz.

¹⁴⁴ 1353. dec. 13.: ANJOU-OKLT. XXXVII. 771. sz.

¹⁴⁵ 1361. máj. 23.: DF 210 720.

¹⁴⁶ 1358. aug. 27.: ANJOU-OKLT. XLII. 950. sz. Tévesen 1356. aug. 27-i dátummal ugyanezen oklevél másolatban: ANJOU-OKLT. XL. 509. sz.

¹⁴⁷ A püspök oklevele Abaújt és Ungot megyeként nevezte meg és külön kerületként adta meg a szerencsit és a kis-borsodit. Utóbbi esetében erős a gyanú, hogy már 1317-ben és az azt követő években ezt a tizedkerületet érthették rajta.

¹⁴⁸ Abaújban: Fáj, Sziget, Tehány és Weresandenashaza, GYÖRFFY 1987. 79., 147., 151. Ungban Nagy- és Kispáli (*Nogh-pali, Kyspali*), valamint Nagy- és Kisszeretva (*Noghzyrthua, Kyszyrthwa*). Utóbbiakra ld. Szeretva alatt: CSÁNKI 1890. 398. A szerencsi kerületben (Zemplén megye területén): Csekeszeg, Golop, Hernádnémeti, Kak. CSÁNKI 1890. 345., 348., 349., 351. Egyikük filiáját sem nevezték meg.

¹⁴⁹ Abaújban a Forróval határos Toka falu egyben a felsorolásban nem szereplő forrói egyházhoz tartozott. Ld. GYÖRFFY 1987. 151. Ung megyében a Laborc folyó másik oldalán fekvő falvakat név szerint fel sem sorolták, így feltételezhető, hogy azok nem plébániák voltak. A szerencsi kerületben Felgezel és Olgezel (Zemplén megye, Gesztely alatt ld. CSÁNKI 1890. 348.), míg a kis-borsodiban a Zalanta melletti Keresztúr (Györffy 1987. 781.) tartozik még ide.

¹⁵⁰ 1365. márc. 5.: ANJOU-OKLT. XLIX. 137. sz. Az esetre ld. még: KOVÁCS 1987. 141.

Az évszázadon keresztül orvosolni kívánt konfliktus végül Cudar Imre püspök és a káptalan esetében a Szentszék előtt csúcsosodott ki. Az ügyben VI. Orbán pápa 1380 tavaszán kereste fel Demeter bíborost, az esztergomi érsekség kormányzóját.¹⁵¹ Az egyházfő levele több részletet is elárul, többek között azt, hogy a felek az érsek-bíborost választották döntőbírójuknak. Ítélet azonban nem született, mert Imre püspök és rokonsága az udvari kapcsolatokat kihasználva elérte, hogy a betegeskedő I. Lajos eltiltotta attól Demeter bíborost az ítélkezéstől. A tizedszedés kapcsán említ nézeteltérést, de a korábbi eseteket figyelembe véve, ez jóval többről szólt. Az év végén, a perfolyamba talán uralkodói vagy szentszéki megbízásra beavatkozó váci püspöktől küldött bíró döntése értelmében Cudar köteles volt visszaadni többek között a tizedeket. Jellemző, hogy Péter váci főpásztor egyházi fenytékkal kényszerítette rá az egri püspököt az engedményekre.¹⁵² Az ügy látszólag a 14. század végére nyugvópontra jutott. Demeter bíboros 1385-ben az egri káptalan kérésére írta át az egykori püspökök (1275, 1307), valamint Tamás esztergomi érsek 1315. évi oklevelét.¹⁵³ IX. Bonifác pedig Angelus bíborost 1397-ben arra utasította, hogy az egri egyház ősi kiváltságait rögzítő okmányt közjegyző előtt hitelesítve küldje meg Rómába.¹⁵⁴ A legfelsőbb fórumra eljutott ügyben hozott utóbbi két jogi cselekmény arra utal, hogy Cikó István püspök és a káptalan továbbra sem békélt meg helyzetével. Konfliktusuk origója pedig a tizedben kereshető.

ÖSSZEGZÉS

Az egri püspökök tizedügyeinek 13–14. századra vonatkozó vizsgálatának végéhez érve, kíséreljük meg a következtetések levonását.

A források idő és térbeli eloszlása is változó, mert adataink a tizedügyekről a 13. századtól sokasodnak meg. Az Anjou-kori forrásviszonyok még kedvezőbbek. Tény, hogy a források azokat a tizeddel kapcsolatos eseteket őrizték csak meg, amelyek a dézsmaszedéssel kapcsolatos jogtalanságot, vizsályt, túlkapást, perek sorát vonták maguk után. Ennek tudható be, hogy a tizedügyekkel zömében az egyházmegye perifériáján találkozunk, ott, ahol a dézsmaszedés, már csak a földrajzi távolságok, a kezdeti népességhiányból fakadó, kiforrásban lévő egyházi szervezet miatt is problémákba ütközött. Azok a források, amelyek a békés, mindennapi tizedügyekről adnak képet, elenyészők. Ugyanakkor a káptalannal püspöke igazolását átírató dézsmás vagy a bátyja adósságait aggódalmasan, kegyes cselekedetként végtörlesztő asszony esete mögött is a jogbiztosítási szándékot kell látnunk. A 13–14. századi forrásokra jellemző szórt részletek ellenére a főbb struktúrák jól kitapinthatók. Az erdélyi mellett az egri egyházmegyében is területi alapon osztozott a püspök és a káptalan a tizeden, miként arra a késő középkor tekintetében már rámutatott a kutatás.

A korai tizedekről csak analógiákból (törvények, krónikák közlései) értesülünk, az 1184. évi uralkodói jövedelemjegyzék az első, Egerhez köthető adatunk. A tizedek fajtáiról, kiadásokról és beszédésükről, azok mértékéről, nemkülönben értékéről az 1261. és 1271. évi uralkodói kiváltságlevelek rengeteget elárulnak, hovatovább kiegészítik egymást.

¹⁵¹ 1380. ápr. 27.: DF 210 698.

¹⁵² 1380. dec. 18.: DF 209 915.

¹⁵³ 1385. aug. 12.: DF 209 918. Ld. Kovács 1987. 147.

¹⁵⁴ A bíboros levelére ld. 1397. jan. 16.: DF 210 762. Ld. Kovács 1987. 147.

Elemzésük az egyházmegyében a dézsmákkal kapcsolatos szokások korabeli látteleetének is tekinthetők.

A tatárdúlás a tized egri történetében igazi fordulópont. A 13. századból több püspöki dézsmaadományról tudunk, amely a bevételek megszorodására is utal. Utódaik voltaképpen csak elődjeik adományait erősítették meg, a tizedekre vigyáztak.

A dézsma birtokokra történő cseréjében tudatos stratégia nyomaira bukkanhattunk, amely a püspöki javak koncentrálására, jövedelemezőségének hatékonyságára mutat. Ugyan a főpásztorok lemondhattak a tizedről egy meghatározott összeg ellenében, de annak jog szerinti tulajdonosai világiak nem lehettek. Voltaképpen ezt a célt szolgálta a tized bérbeadásai is: a perifériáról származó, nehezen behajtható dézsmákat a püspökök előszeretettel adták bérbe helyi nemeseknek, nagybirtokosoknak, saját udvartartásuk tagjainak, familiárisaiknak. De egyháziak is éltek a lehetőséggel: Miklós *lector* csakúgy, mint az egri káptalan. A kifizetések után a püspök nyugtát állított ki, amely átírásában és igazolásában nagy szerep jutott a hiteleshelyi tevékenységet végző egri káptalannak is. A bérleti díjakat évente fizették, meghatározott időre szól, mint láthattuk élethosszig, évekre vagy csak egy esztendőre. Határnapjuk pedig egy-egy jeles szent ünnepére esett.

A püspök által kinevezett tizedszedők világiak és egyháziak közül kerültek ki. Szakértelmüket uruk sem nélkülözhetette, gyakorta kérhette ki véleményüket. Főként az adott főpásztor familiárisai (rokonság vagy helybéli nemesség) vagy kanonokjai, vidéki plébánosai között találjuk meg őket. A tizedszedésről, adminisztrációjáról keveset tudunk, kirovásukra csűrökben kerülhetett sor, a szállítást pedig kocsival oldották meg, ugyanakkor a tizedek után befolyt összeg szállítása komoly logisztikai és biztonsági kockázattal járhatott.

A joghatósági viták során a legtöbbször még csak szóba sem kerülnek a vitatott terület tizedei (Máramaros, Sáros), pedig az egyik legfőbb konfliktusforrás alapvetően ez volt. Míg más forrásokból tudjuk, hogy Sárosban ez komoly feszültségeket keltett, addig Máramaros esetében erre csak következtetni lehet.

A bemutatott perek különösen azért érdemelnek figyelmet, mert rámutatnak arra, milyen széles társadalmi rétegeket érintettek anyagi szempontból a püspökség tizedei. Nemesek és városok is kerülhettek összetűzésbe az egri főpásztorral, de láthattuk, sárosi plébánosok, premontrai szerzetesek is vállalták a konfliktust, még ha reménytelennek is tűnik utólag küzdelmük. Egyedül az egri káptalan tudta, igaz csak ideig-óráig érvényesíteni igazát. Az idő előre haladtával azonban – és erre Dörögdi Miklós püspöki utódjai a legjobb példáink, úgy tűnik, a kanonokok lehetőségei szűkültek és a pusztá tiltakozáson kívül másra nem futotta.

Habár statisztikailag mérhető adatokkal sohasem tud szolgálni a vizsgált korszakból az egyháztörténet-kutatás, az viszont tény, hogy a szóban forgó tizedjövedelmek, bármiből is állottak össze, bortól, gabonán át a bab- vagy borsófélekig, a főpásztori bevételek döntő részét alkották, amelyről az egri püspökök sem mondtak le.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

ANJOU-OKLT. (1990–): KRISTÓ GYULA ET AL. (szerk.): Anjou-kori Oklevéltár I–. Documenta res hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Budapest-Szeged.

- ÁKÍF (1999): Az államalapítás korának írott forrásai. KRISTÓ GYULA (szerk.). Szeged.
- ÁRPÁD-KORI OKLEVELEK A HEVES MEGYEI LEVÉLTÁRBAN (1997): KONDORNÉ LÁTKÓCZKI ERZSÉBET (szerk.). Eger.
- BAKÓCS-KÓDEX (1888): KANDRA KÁBOS (szerk.): Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6. évekről. Adatok az egri egyházmegye történelméhez 2. Eger.
- CD (1829–1844): Georgius, Fejér (ed.): Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Budae.
- DF: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény.
- DL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár.
- EO (1997–2021): Erdélyi Okmánytár I–V. Szerk. JAKÓ ZSIGMOND, HEGYI GÉZA, KOVÁCS W. ANDRÁS. (szerk.). Budapest.
- ESTEI (1992): E. KOVÁCS PÉTER (szerk.): Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4. Eger.
- Írott források (1116–1205) (2018): THOROCZKAY GÁBOR (szerk.). *Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről*. Szeged.
- KK (2004): Képes Krónika. Ford. BOLLÓK JÁNOS. Szerk. SZOVÁK KORNÉL – VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Budapest.
- LIBER SANCTI JOHANNIS (2005): Kovács Béla (szerk.): *Liber Sancti Johannis Capituli Agriensis*. Az egri káptalan Szent János könyve. Eger.
- MVHH (1859–1860): Theiner, Augustinus (ed.): *Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia*. I–II. Romae.
- ODRH (2019): JÁNOS M. BAK (ed.): *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Logan. (https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=lib_mono) (Utolsó elérhetőség: 2023.12.13.)
- RPR (1874): POTTHAST, AUGUST (ed.): *Regesta Pontificum Romanorum inde ab anno post Christum Natum MCXCVIII ad annum MCCCIV*. I–II. Berolini.
- RA (1923–1987): SZENTPÉTERY IMRE, BORSA IVÁN (szerk.). *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II*. Budapest.
- ZsO (1951–2022): Zsigmondkori Oklevéltár I–XV. MÁLYUSZ ELEMÉR, BORSA IVÁN, C. TÓTH NORBERT, NEUMANN TIBOR, LAKATOS BÁLINT (szerk.). Budapest.

Szakirodalom

- BARABÁS GÁBOR (2022): *A pápai delegált bíróság az Árpád-kori Magyarországon*. Püspökök – prépostok – pápai káplánok. Pécs.
- BERTÉNYI IVÁN (2000): *A tizennegyedik század története*. Budapest.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ (2013): A tárcaféi főesperesség megszerzése. In Blazovich László: *Demográfia, jog és történelem. Válogatott tanulmányok*. Szeged. 361–364.

- BUNYITAY VINCZE (1883): *A váradi püspökség története 2.* Káptalanok, monostorok. Nagyvárad.
- BUNYITAY VINCZE (1884): *A váradi püspökség története 3.* Egyházak. Nagyvárad.
- CSÁNKI DEZSŐ (1890–1913): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I–V. Budapest.
- CSUKOVITS ENIKŐ (2012): *Az Anjouk Magyarországon I. rész.* I. Károly és uralkodása (1301–1342). Budapest.
- ENGEL PÁL (1996): *Magyarország világi archontológiája (1301–1457).* I–II. Budapest.
- FARKAS CSABA (2020): Viszály Egerben. Márton püspök és az egi káptalan konfliktusa. In *Püspökök, káptalanok, tizedek.* Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései. I. Szerk. Thoroczky Gábor. Pécs. 201–220.
- FEDELES TAMÁS (2009): A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In *A Pécsi Egyházmegye története. I. A középkor évszázadai (1009–1543).* Szerk. Fedeles Tamás – Sarbak Gábor – Sümei József. Pécs. 421–464.
- FÜGEDI ERIK (1981): Az esztergomi érsekség gazdálkodása a XV. század végén. In Fügedi Erik: *Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról.* Budapest. 114–237. (eredetileg: *Századok* 94. évf. 82–124., 505–554.)
- F. ROMHÁNYI BEATRIX (2006): A középkori egyházi intézmények gazdálkodása. In Gyöngyössi Márton (szerk.): *Magyar középkori gazdaság- és pénztörténet. Jegyzet és forrásgyűjtemény.* Budapest. 199–225.
- GALAMBOSI PÉTER (2020): Az egi püspökség kezdetei. *Egyháztörténeti Szemle* 21. évf. 2. sz. 3–20.
- GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS (2012): A középkori szőlőművelés és borkereskedelem információ-történeti vizsgálatának lehetőségei. *Aetas* 27. évf. 155–175.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1987–1998): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I–IV. Budapest.
- GYÖRFFY GYÖRGY (1990): *A magyarság keleti elemei.* Budapest.
- HEGYI GÉZA (2010): Tizedszedés a középkori erdélyi egyházmegye Meszesen-túli részein. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 45. évf. 285–297.
- HEGYI GÉZA (2021): Az egyházi tized intézményrendszerének változásai a középkori erdélyi egyházmegyében. In Kádas István–Weisz Boglárka (szerk.): *Határon innen és túl.* Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Budapest. 185–229.
- HEGYI GÉZA (2023): Tizedkerületek a középkori erdélyi egyházmegyében. *Erdélyi Múzeum* 85. évf. 1. füzet. 1–12.
- ILA BÁLINT (1940–1941): A dézsma adminisztrációja. *Levéltári Közlemények* 18–19. évf. 223–249.
- JAKUBOVICH EMIL (1926): A váradi püspökség XIII. századi tizedjegyzéke. *Magyar Nyelv* 22. évf. 220–223., 298–301., 357–363.
- KARLINSZKY BALÁZS (2016): A veszprémi székeskáptalan 1082. évi birtokösszeírását tartalmazó hamis oklevél keltezése. *Fons* 23. évf. 1. sz. 65–85.

- KEREZSY JENŐ (1910): Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje. *Művelődéstörténeti értekezések 39.* Erzsébetváros, 1910.
- KISS GERGELY (2013): *Királyi egyházak a középkori Magyarországon.* Pécs.
- KOSZTA LÁSZLÓ (2018): Az egri püspökség alapítása. In Horváth István (szerk.): *Fejezetek az ezer éves egri egyházmegye történetéből.* Az Egri Hittudományi Főiskolán 2015. május 7-én és 2016. május 5-én megrendezett konferenciák előadásai. Eger. 9–13.
- KOVÁCS BÉLA (1987): *Az egri egyházmegye története 1596-ig.* Eger.
- KOVÁCS VIKTÓRIA (2017): Lelesz patrónusai. *Történelmi Szemle 59.* évf. 1. sz. 103–127.
- KRISTÓ GYULA (1988): *A vármegyék kialakulása Magyarországon.* Budapest.
- KRISTÓF ILONA (2019): Bortizedbérlok a késő középkori egri számadáskönyvekben. *Az Eszterházy Károly Egyetem tudományos közleményei. Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae 46.* évf. 221–236.
- LADOS TAMÁS (2020): Kik voltak az első tizedszedők Magyarországon? In Thoroczkay Gábor (szerk.): *Püspökök, káptalanok, tizedek.* Pécs. 180–200.
- MALÉTH ÁGNES (2020): *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342).* Pécs.
- MÁLYUSZ ELEMÉR (2017): *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon.* Budapest.
- NOVÁKY JÓZSEF (1902): Memoria dignitatum et canonicorum cathedralis ecclesie Agriensis. In Leskó József (szerk.): *Adatok az egri egyházmegye történelméből.* IV. Eger. 57–265.
- NOVÁKI GYULA – SÁRKÖZY SEBESTYÉN – FELD ISTVÁN (2009): Borsod-Abaúj-Zemplén megye várai az őskortól a kuruc korig. Budapest-Miskolc.
- NÓGRÁDY ÁRPÁD (2022): *Sáros vármegye.* Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Új sorozat. Budapest.
- RÁCZ GYÖRGY (2000): A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátusi joga a 13–14. században. *Századok 134.* évf. 1. sz. 147–210.
- RÁCZ GYÖRGY (2020): Az egyházi elit változásai. In Csukovits Enikő (szerk.): *Az Anjou-kor hatalmi elitje.* Budapest. 133–162.
- SOLYOSI LÁSZLÓ (1987): Egyházi és világi (földesúri) mortuarium a 11–14. században. *Századok 121.* évf. 4. sz. 547–583.
- SOLYOSI LÁSZLÓ (2009): Bortizedfizetés sátonnál. In Bessenyei József – Draskóczy István (szerk.): *Pénztörténet – gazdaságtörténet.* Tanulmányok Búza János 70. születésnapjára. Miskolc. 313–321.
- SOLYOSI LÁSZLÓ (2011): Bortizedfizetés sátonnál: szőlő utáni adózás a középkori Magyarországon. *História 33.* évf. 1-2. sz. 30–33.
- SROKA, STANISLAW (2007): A löcsei rotulus 1332-ből. *Aetas 22.* évf. 3. sz. 148–164.
- SUGÁR ISTVÁN (1984): *Az egri püspökök története.* Eger.

SZENDE LÁSZLÓ (2003): Telegdi Csanád. In Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Budapest. 161–171.

SZENTIRMAI SÁNDOR (2021a): Aplébániák joghatóságának kezdete Magyarországon. In Thoroczkay Gábor (szerk.): *A középkori magyar egyház*. Válogatott kánonjogtörténeti tanulmányok. Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései. II. Pécs. 11–18.

SZENTIRMAI SÁNDOR (2021b): A főesperesek jogállása Magyarországon a középkor folyamán. In Thoroczkay Gábor (szerk.): *A középkori magyar egyház*. Válogatott kánonjogtörténeti tanulmányok. Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései. II. Pécs. 68–122.

THOROCZKAY GÁBOR (2020): Prépostság a nyugati határszélen: a vasvári káptalan története a kezdetektől a 14. század közepéig. *Fons* 27. évf. 2. sz. 157–171.

THOROCZKAY GÁBOR (2021): Megjegyzések az egri és bihari (váradi) püspökségek esetleges korai kapcsolatáról. *Belvedere Meridionale* 33. évf. 1. sz. 13–18.

C. TÓTH NORBERT – LAKATOS BÁLINT – MIKÓ GÁBOR (2014): *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425)*. Budapest.

C. TÓTH NORBERT (2015): *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”*. Budapest.

ZSOLDOS ATTILA (2011): *Magyarország világi archontológiája (1000–1301)*. Budapest.

ZSOLDOS ATTILA (2017): *A Druget-tartomány története 1315–1342*. Budapest.